

ÇEVRE SORUNLARINA İLİŞKİN GÜNDEM OLUŞTURMA SÜRECİ VE TÜRK BASINI: HALIÇ VE GÖKOVA ÖRNEĞİ

Ar. Gr. Semra AKDEMİR*

Günümüzde pek az ülke şu ya da bu tür bir çevre sorunundan etkinlenmediğini iddia edebilir. Yine aynı şekilde pek az ülke çevre hareketinin yükselişi karşısında erişilmedik kalabilmiştir. Zengin ya da fakir, endüstrileşmiş ya da tarıma dayalı, otoriter ya da demokratik, sosyalist ya da kapitalist olsun hemen hemen her topluluğun kaynak yönetimi ve çevrenin durumu karşısındaki tutumunu yeniden değerlendirmeye kendisini zorunlu hissetmektedir. Ekolojik yaklaşımlar kamu politikalarıyla ilgili neredeyse tüm tartışmalara dahil edilmektedir; gittikçe artan sayıda gruplar harekete geçmekte, idari süreçler yoluyla kendilerini geniş ölçüde çevrenin korunmasına adanmaktadır. Yine, kamusal birimler ekolojik sorunları neredeyse rutin bir biçimde gündemlerine dahil etmektedirler (1). Öte yandan, deniz kirliliği, balina avcılığı, çölleşme, asit yağmurları, ozon tabakasının incilmesi ve atmosferdeki karbondioksit birikimi gibi sorunların tek başına hareket eden hükümetler tarafından çözülememesi gerçeği daha geniş bir uluslararası işbirliğini ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır (2). Bu ve benzeri gelişmeler yoluyla çevre, ulusal ve çok-

(*) Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Yüksekokulu.

- (1) J. McCormick, **Reclaiming Paradise: The Global Environmental Movement**, Indiana University Press, Indianapolis, 1989, s. 171-174.
- (2) M.E. Kraft, N.I. Vig, «Environmental Policy from the Seventies to the Nineties: Continuity and Change» N.J. Vig, M.E. Kraft (der.), **Environmental Policy in the 1990's**, CQ Press, Washington D.C., 1990, s. 3.

uluslu araştırma programlarının konusu, yeni ve karmaşık yasama birimlerinin amacı, bütür, yeni bürokrasilerin ve yeni siyasal partilerin varoluş nedeni ve giderek geleneksel siyaset alanlarıyla her noktada temas halinde olan bir siyasal sorun haline gelmiştir (3).

Çevre sorunları açısından ulusal ve uluslararası düzeyde ortaya çıkan değişimleri açıklamanın bir yolu da «gündem» benzetmesinden yararlanmaktır. Zamanın hangi noktasında olursa olsun, siyasal tartışmanın yöneldiği sorunlara ilişkin bir toplumsal gündem, ilgiyi üzerinde toplayan ve eylemi gerekli kılan en önemli sorunların bir listesi bulunur. Zaman içinde sorunlar çözüldükçe, ya da başka bir deyişle, daha fazla eylemde bulunma gereği ortadan kalktıkça gündem değişir ve üzerinde düşünülecek yeni sorunlar gündemdeki yerlerini almak üzere ortaya çıkarlar. Doğal olarak bu gündemin tartışıldığı tek bir kurum yoktur. Parlamento tartışmalarına gazete makalelerine okuyucu sütunlarına, bakanlık komisyonlarına ve siyasal sorunların dile getirildiği yerlere bakıldığında, bunların konuları itibarıyla birçok ortak yönü paylaştığı görülür. Hepsi de az ya da çok aynı gündem için çalışırlar (4). Söz konusu kurumların içinde yer alan kitle iletişim araçları, kamu, idareciler ve politikacılar arasındaki enformasyonu besleyen ana kanal olduğu için, çevresel karar alma sürecini ele alan bir çözümleme, kitle iletişim araçlarının gördüğü işlevi de dikkate almak durumundadır (5).

Bu çalışmada söz konusu işlev yönünde bir yaklaşım amaçlanmıştır, ve Türkiye’de kitle iletişim araçlarının, özellikle de basının, çevre sorunlarına ilişkin gündem oluşturma sürecinde gördüğü işlev, iki tipik çevre sorunu çerçevesinde ele alınıp incelenmiştir. Örneklerden ilkini oluşturan Haliç sorunu uzun yılların ihmaliyle kronikleşmiş, birbiriyle bağlantılı bir dizi çevre sorununu bünyesinde barındıran bir deniz kirliliği sorunudur. 1984-1985 yılları arasında yerel yönetimin ilgisini çekmiş ve birbirini izleyen önemli gelişmelere sah-

-
- (3) B. Commoner, **Making Peace with the Planet**, Pantheon Books, New York, 1990, s. 234.
 - (4) P. Bachrach, M.S. Baratz, «Two Faces of Power», **American Political Science Review** 56, (1962), s. 947.
 - (5) Bu konuda yapılmış çalışmalar için bkz: J.W. Parlour, S. Schatzow, «The Mass Media and Public Concern for Environmental Problems in Canada» **International Journal of Environmental Studies** 3, (1978), s. 9-17; R.A. Preston-Whyte, «A Case Study of Public and Press Reaction to an Environmental Decision», **International Journal of Environmental Studies** 30, (1987), s. 23-28.

ne olmuştur. Yine aynı dönemde ortaya çıkan diğer gelişme de bir termik santral yapım kararının yönlendirdiği Gökova tartışmasıdır. Bu tartışma, Türkiye'de çevre sorunlarına yönelik geniş kapsamlı ilk kamuoyu tartışması olma özelliğine de sahiptir. Çalışmada bu iki sorunla ilgili gündem oluşturma süreci ele alınmış, ve basın bu süreç içinde oynadığı rol, diğer toplumsal ve kurumsal ilişkiler bağlamında ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu doğrultuda, ilk bölümde, gündem oluşturma süreci çevre sorunlarıyla ilişkili olarak ele alınacak ve bu yönde geliştirilen modeller incelenecektir. İkinci bölümde, söz konusu süreçle basın arasındaki ilişkiler üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde Haliç sorunu, dördüncü bölümde de Gökova tartışması ele alınacaktır.

I. ÇEVRE SORUNLARINA İLİŞKİN GÜNDEM OLUŞTURMA SÜRECİ

A. Çevre sorunları ve siyasal gündem:

Çevre sorunları gündeminde süregiden değişim kısmen çevrenin durumunda, kısmen de çevreye ilişkin görüşlerde beliren değişiklikler yoluyla ortaya çıkmaktadır. Bunu daha iyi anlamak için çevresel durumlar, sorunlar ve karşılık gelen yanıtlar arasında yararlı olabilecek ayrımlar yapılabilir. Durumlar, toplumsal kullanıma açık olan çevrenin, yani havanın fabrikaların ve büroların, ulaşım sistemlerinin, yerleşim birimlerinin, kıyıların ve benzeri şeylerin içinde bulunduğu koşulları belirtir. Bu çevresel öğelerden herbiri sürekli değişebilir, çünkü tek bir çevresel öğe, tüm olarak çevrenin daha geniş anlamda sahip olduğu sistemin yalnızca bir parçasıdır, bu da onun aynı zamanda bir bütün olarak toplumun sosyal kültürel, ekonomik, teknolojik ve siyasal sisteminin bir parçası olduğunu gösterir. Bu sistemin herhangi bir yerinde ortaya çıkacak bir değişim, sistemin başka yerinde önemli bir değişikliğe neden olabilir. Nitekim, yeni maden kaynaklarının bulunması arazi kullanımında yeni düzenlemeler getirebilir, yeni teknolojiler atmosfer emisyonunu azaltabilir. Bunlar sistem boyunca işleyen basit neden sonuç zincirleridir. Ancak değişen durumlarla ilgili daha karmaşık durumlardan da söz edilebilir. Örneğin, malların fiyatına etkide bulunan değişken ticari koşullar, geniş kapsamlı çevresel sorunlar ile üretim dağıtım ve tüketim kalıpları üzerinde etkide bulunabilir (6).

(6) W. Solesbury, «The Environmental Agenda», *Public Administration* 54, (Kış 1976), s. 380-381.

Durumların herhangi birinde değişen koşullar toplumun tarafsız kalamayacağı birtakım sonuçlara neden olur. Bu gibi sonuçlar sorunlar olarak tanımlanırlar. Bu nedenle bir sorun, toplum tarafından kötü olarak görülen ve iyileştirilebileceği düşünölen bir durumdur. Bu normatif özellik sık sık bir dizi örnekle ifade edilmeye çalışılır. Örneğin, su kalitesi bir durumu, su kirliliği ise bir sorunu tanımlar; trafik yoğunluğu bir durumdur, trafik tıkanıklığı ise bir sorun. Çevre sorunları terminolojisi tıkanıklık, yağma, tahribat çirkinlik, bozulma, kirlilik, ihmal, aşını kalabalıklaşma gibi hepsi de büyük ölçüde değer yüklü anahtar sözcüklerle doludur (7).

Sorunlar tanımları itibarıyla hükümetten kendilerine yönelik bir yanıt gerektirirler. Yanıtlar hükümetin yapmayı kararlaştırdığı ya da yapmaya zorlandığı şeylerdir. Temel yanıtlar sorunlara yol açan bir çevresel durumu değiştirmek üzere düzenlenen politikalar ve bu politikalarından çıkan düşüncelerdir (8). Politikaların oluşturulması ise sorunların ele alınmak üzere siyasal gündeme gelmelerine bağlıdır. Sorunların siyasal gündeme nasıl geldiklerini ve hükümetle ilişkili siyasal güçler boyunca nasıl ilerlediklerini çözümlenmede kullanılan çeşitli modeller bulunmaktadır. Bu kuramsal yapılar hem uzun vadeli politika eğilimlerini, hem de kısa vadeli eylem ve yanıt döngülerini anlamada yararlıdır. Bunların içinden bir dizi temel soru gündem oluşturma ile ilgilidir: Sözü edilen bu gündem nasıl hazırlanır? Sorunları maddeler halinde bu gündeme kim ya da kimler koyar? Yeni sorunlar hükümetin ilgisini talep eden siyasal sorunlar olarak nasıl ortaya çıkarlar ve niçin bazı önemli sorunlar böyle bir tanınmayı elde etmede başarısız kalırlar? Siyasal sistemin gündemle temas etme biçimini görünürde hangi kurallar belirler? Bütün bunlar bir politikanın temel özelliğini teşkil eden hususlardır. Sosyal politikayı etkileme stratejilerini araştıran ilk çalışmalar, karar alıcıların politika alternatifleri arasından yapacakları seçimi etkilemeye yönelik girişimlerin başarısı ve yenilgisi üzerinde yoğunlaşmıştır. Daha yenilerde ise bu alternatiflerin kaynağı ve karar alıcılar için tanımladıkları süreçler, daha az belirgin de olsalar, sosyal politikanın hayati önem taşıyan belirleyicileri olarak ifade edilmişlerdir (9).

Bir toplumsal sistemde kamu kaynakları hem sayısal olarak hem de para ve işgücü açısından sınırlıdır. Bunun yanısıra, yasama süresi,

(7) A.g.k., aynı yer.

(8) A.g.k., aynı yer.

(9) P. Bachrach, M.S. Baratz, a.g.k., s. 948-952.

kitle iletişim araçlarının sahip olduğu içerik miktarı, siyasal irade ve toplumsal ilgi yönünden de bir sınırlılık söz konusudur. Bazı sorunlar bu kaynaklardan bir ya da birkaçından anlamlı paylar elde etmeyi başarsalar bile, birçoğu başarısızlığa uğrar ve böylece eylemin öncüsü sayılan tanınma aşamasına asla ulaşamazlar. Bu nedenle sorunlara taraf olanların karar alma gündeminde bir yer edinmek için birbiriyle yarışmaları gerekir. Bu doğrultuda, toplumdaki değişik grupların isteklerinin kamu görevlilerince ciddi olarak ele alınmak üzere yarışan ögelere dönüştürülme süreci gündem oluşturma olarak adlandırılabilir (10).

Sorunlar kamu kaynaklarını elde edecek kadar güçlendiklerinde, bir siyasi tartışmaya konu teşkil ettiklerinde, kitle iletişim araçları üzerinde egemenlik kurduklarında, çevrelerinde leyhlerinde ya da alehlerinde tepki oluşturacak kampanyaları yürütecek kuruluşlar oluştuğunda ve nüfuz ve para için kullanılmaya başladıklarında hükümette kendilerine yönelik bir cevap oluşturmayı başarabilirler. Bundan sonra ise sorunlar, içinde programa ihtiyaç duyan adayların, beyanatlara ihtiyaç duyan partilerin, faaliyete ihtiyaç duyan kamu kuruluşlarının, uzmanlığa ihtiyaç duyan kanun koyucuların kampanyaya ihtiyaç duyan çıkar gruplarının ve haber bekleyen gazetelerin yer aldığı birbiriyle yarışan siyasal güçlerin alanına girerler. Sorunlar ve kurumların biraraya geliş biçimi çok değişik yollardan gerçekleşebilir: varolan bazı kurumlar yeni sorunları kapsamına alır, bu sorunlardan da yeni kurumlar doğar. Fakat kesin ilişki ne olursa olsun, sorunların ancak siyasal sistem içindeki kurumların kendileriyle birleştiğinde güçlenmeye başladığı bir gerçektir (11). Çevre sorunları gündemi üzerindeki genel tartışma büyük ölçüde siyasal kurumların içinde ve arasında yürütülür.

Sorunların büyüyen gücüne temel teşkil eden kurumlarla olan bu ittifakların nasıl oluştuğuna biraz daha yakından bakmak yararlı olacaktır.

B. William Solesbury'e göre çevre gündemi oluşturma süreci:

Çevre gündemi konusunda ayrıntılı açıklamalar getiren Solesbury, sorunların tartışma ve karar elde etmek için gündemde kalma

(10) G.C. Edwards III, I. Sharkansky, **The Policy Predicament**, W.H. Freeman and Company, San Francisco, 1978, s. 100.

(11) J.E. Anderson, **Public Policy-Making**, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1977, s. 60-61.

amacına yönelik olarak geçmeleri gereken üç ayrı aşama önermiştir. İlgiye hükmetme, meşruluk iddia etme ve eylemi harekete geçirme. Bir soru belirli bir tanıma ulaştıktan sonra öncelikle siyasal güçlerden ilgi talep etmelidir. Basit bir durumun bir soruna dönüşmesi bir anlamda, siyasal sistem içinde bir yerde normatif bir siyasal hükmün zaten verildiği anlamına gelir. Yine de ilgi yaygın olmalıdır. Sorunlar doğuş noktasından gerekli bir başlama noktasına, sorun üzerinde yoğunlaşmış ilgiyi biriktiren her türlü kamu kuruluşu, özel kuruluş, bakanlıklar içindeki ihtisas komisyonları, siyasal partiler ve çıkar grupları tarafından getirilebilir (12).

İlgiye hükmetme yeterliliğinin artırılmasında sorunlara özgü bazı nitelikler vardır. Bunlardan en önemlisi sorunların özgünlük derecesidir. Sorunlar özel bazı olaylarla açık bir biçimde örneklendirilebiliyorsa, özgünlüğe sahipler demektir. 1952'deki Londra smogu, 1967'deki Torry Canyon, 1979'daki Independenta petrol tankeri kazası, 1984'deki Bopal zehirli gaz sızıntısı, 1986 Çernobil nükleer santral kazası manşetlere çıkan ve çevre sorunlarını önemli bir duruma getiren oluşumlara birer örnektir. Özgünlük niteliği önemlidir; çünkü bu nitelik, sorunun yapısı, kaynaklandığı durumlar ve neden olduğu sonuçlar ile sorunun kapsamında yer alan toplumsal grupların ve eylemlerin kimliğinin toplumsal ve siyasal açıdan tanımlanmasına yardımcı olur (13).

Olayların sorunların tanımlanmasında gördükleri asıl işlev, çevreyle ilgili çıkar gruplarının tipik olarak uygulamaya geldikleri etkilemeye yönelik strateji ve taktiklerde ortaya çıkar. Kanun koyucular ve kamu kuruluşlarıyla ilişkileri geliştirme türünde geleneksel taktiklerin yanında, amaçlarına hizmet edecek uygun durumları kollama, kendi yapılarına uygun düşecek görüşü bu durumlara kanaliz etmeye çalışma ve kitle iletişim araçlarının ilgisini elde etme gibi nispeten daha yeni sayılabilecek taktikler, bu gibi grupların ilgiyi sorunun üzerine yoğunlaştırmada sık sık başvurdukları yollardır. Bu koşullar altında grupların kendilerini nihai hedeflerine ulaştırmada etkili olacak bazı özel problemleri ve bunalımları kendi inisiyatifleri altına almak için birbirleriyle yarışmaları mümkündür (14). Avrupa'da 1972-1973 yılları arasında sıfır büyüme, toplu taşımacılık, kaynakların korunması, intansif tarım ve benzeri büyük ölçüde farklı ilgi alanlarını

(12) Solesbury, a.g.k., s. 384.

(13) A.g.k., s. 384-385.

(14) A.g.k., s. 385.

yansıtan birçok sorunun ortaya ortaya çıkmaya başlayan petrol bunalımını kullanmaya çalışması örnek olarak gösterilebilir.

Olayların kitle iletişim araçlarında yer alması ya da idari birtakım süreçler tarafından ele alınması ilgiyi çekmede gerekli ise de, yeni ortaya çıkan bir sorunu toplumsal gündeme getirmede kendi başına yeterli değildir. Bir sorun aynı zamanda meşruluğa da gerek duyar; yani hakkında hükümetin eyleme geçmeyeceği ya da geçmemesi gereken bir husus olarak değil, aksine, eylemde bulunmaya lâyık bir husus olarak yaygın kabul görmek ister (15).

Bu nedenle bir sorunun taşıdığı güçle ilgili önemli bir belirleyici de, sorunun kendisiyle siyasal sistemde yürürlükte bulunan değerler arasında varolan ilişkidir. Çünkü bir sorunu tam anlamıyla meşru kılan şey, bu ilişkinin kurulması ve kabulüdür. Egemen değerler iki çeşittir. Bazıları çevrenin işlev görme biçimi ve değişimin meydana geldiği kalıp ve süreçlere ilişkin tamamen tanımlayıcı nitelikteki kavramlardır. Bundan dolayı bu değerler konut piyasasının işleyişi gibi toplumsal kavramlar kadar havanın niteliğinin bitki hayatına etkisi gibi tamamen fiziksel kavramları da kapsayabilirler. Ancak daha önemlisi egemen değerler kabul edilebilir ve kabul edilemez türden bir çevre değişikliğinin ne olduğu hakkında daha normatif kavramlar da içerirler. Bir iskan sahasında optimum gürültü seviyesinin ne olması gerektiğine ilişkin hüküm bunlara bir örnektir. Söz konusu normatif kavramlar arasında hükümetin eylemleriyle ilgili olan bazıları çevreyi denetleyecek duruma yükselebilirler (16).

Sorunlar bu değerler sistemiyle birleşerek genelleşirler yani özel durumları aşan fikirlerin anlatımları olurlar. Sorunlara eklenen güç açısından anlamlı olan bu süreç onları meşru kılar. Tanımlama, soruna iletişim araçlarından bir yer temin etme ve ona bildik bir alan oluşturmada önemli araçsa, genelleştirme de var olan siyasal güçleri soruna çekmede muhtemelen ondan daha önemli bir araçtır (17).

Bir soruna olan ilgiye hükmetme ve sorunun meşruluğunu sergileme onun siyasal açıdan ele alınması için gerekli olabilir, ancak eyleme geçilmesi için tek başına yeterli değildir. Sorun, önerdiği çözüme yönelik eylemi de harekete geçirmelidir. Bir sorunun eylemi

(15) A.g.k., s. 387.

(16) A.g.k., aynı yer.

(17) A.g.k., s. 392.

harekete geçirmede kısmen yada tamamen mi başarılı olacağı yoksa kapatılmış ya da dönüştürülmüş bir duruma mı düşeceği hükümetin politika oluşturma sürecinin labirentinde yol bulma yeterliliğine bağlıdır. Çok boyutlu çevre sorunları işleme sokulmada en zor olanları ve bu nedenle, bütün diğer koşullar eşit olduğunda bile en çok kapatılma riski altında bulunanlardır. Bunlar bakanlıklar arası pazarlığı, farklı uzmanların farklı görüşlerinin uzlaştırılmasını, ayrıntılı teknik kararların değerlendirilmesini, kamu harcamalarına yapılacak esaslı katkıları ya da güç siyasal değerlendirmeleri kapsayabilirler. Bütün bunlar bir sorunla ilgili uygun eylemi belirleme işini uzun süren yorucu ve güç bir savaş haline sokabilirler. Bu nedenle, sorunu «kaybetme» reski, eylemi harekete geçirme noktasında ilgiyi yönetme ya da meşruluk iddia etme noktalarından daha fazla olabilir (18).

Solesbury tarafından önerilen bu yollarla, çevre sorunları, ilgiye hakim olma, meşruluk iddia etme ve eylemi harekete geçirmede başarılı olabilirler ya da olmayabilirler. Sonucusu nihai hedeftir; ondan önce gelen ilk ikisi de bu hedefe ulaştırmada sadece birer araçtırlar. Bu bir sorunun güç kazanabilmesi için mutlaka bu aşamaların hepsinden geçmesi gerektiği anlamına gelmez. Ayrıca ilgi, meşruluk ve eyleme yönelik çabalar da birbirlerinden kopuk ya da kademeli bir biçimde gerçekleşen süreçler değildir; birbirlerine paralel olarak da gelişebilirler (19).

B. Cobb, Ross ve Ross'un önerdiği gündem oluşturma modelleri:

Benzer görüşleri paylaşan Cobb, Ross ve Ross başlatma tanımlama, genişleme ve giriş olarak adlandırdıkları dört aşamalı bir süreci önermekte ve buna bağlı olarak, toplumun siyasal gündeminin yapısını etkilemeye yönelik üç farklı model ileri sürmektedirler (20). Bu modellerin dayandığı aşamalardan başlatma ve tanımlama aşaması Solesbury'nin ilgiye hakim olma aşamasına, genişleme aşaması meşruluk iddia etme aşamasına, giriş aşaması da eylemi harekete geçirme aşamasına karşılık gelmektedir. Cobb, Ross ve Ross, farklı olarak, genişleme aşamasına ilişkin dört ayrı gruba yayılan bir süreç önermektedir. Gündemin süreç özelliğinin belirginlik kazanaacağı ileriki bölümlerde ele alınacakları için bu modellerin üzerinde kısaca durmak gerekmektedir.

(18) A.g.k., s. 392-393.

(19) A.g.k., s. 395.

(20) R. Cobb, J.K. Ross, M.H. Ross, «Agenda Building as a Comparative Political Process», *American Political Science Review* 76, (1976), s. 126-138).

Sorun başlatıcılarının ötesinde genişlemeye başladıkça kapsama giren ilk bireyler özdeşleşme grubunun üyeleridir. Bu bireyler, sorunun başlatıcılarına karşı kuvvetli bir bağlılık duyarlar ve kendi çıkarlarını sorunu genişletmeye çalışanlara bağlı görürler. Özdeşleşme grubundan sonra tartışmaya dahil olan gruplar ilgi gruplarıdır. Bu gruplar bir sorun hakkında önceden malumat sahibi olan ve sorunun ilgi alanına girmesiyle birlikte nispeten hızla harekete geçirilebilen gruplardır. Bunların ilgi ve katılımı, dikkatleri soruna çekme ve sorun hakkında toplumsal bilgiyi arttırma açısından yararlıdır. Toplumsal kitle içinde ilgili kesim ile genel kesim birbirinden ayrılmıştır. İlgili kesim, genellikle kitlenin toplumsal sorunlarla en fazla ilgili ve bilgili bireylerinin oluşturduğu küçük bir azınlığı kapsar. Buna karşılık genel kesim, tartışmalara katılacak son gruptur. Bu kesimin birçok konu üzerindeki ilgisi kısa ömürlüdür, etkisi ve destekleyici katkısı ise nispeten nadir olarak görülür. Buna karşılık sorunların yaygın bir biçimde tanımlanabildiği durumlarda genel kesimin katılımı, karar alıcıları bir maddeyi resmi gündeme koymaya zorlama bakımından hayati önem taşır (21).

Cobb, Ross ve Ross'un önerdiği modellerden ilki olan dıştan başlatıcı (outside initiative) model, sorunların hükümet dışı gruplarda doğduğu ve sonradan uygun bir biçimde önce toplumsal gündeme daha sonra ise resmi gündeme doğru genişlediği süreci nedenleriyle ortaya koymaktadır. Burada sözü edilen resmi gündem, sorunların karar alıcılar tarafından ciddi olarak ele alınmak üzere resmen kabul gördüğü gündemdir. Bir grubun toplumsal gündem statüsü elde etmek için elinde bulunan kaynaklardan nasıl yararlanacağı büyük ölçüde değişiklik gösterebilir. Bazıları kaynaklarının büyük bir bölümünü ortaya koyarak kitle iletişim araçlarıyla yaygın bir kitlenin ilgisini çekmeye çalışırken, diğerleri daha dar bir alanda kalarak varolan ilgi gruplarının desteğini elde etmeye çalışırlar. Genişleme stratejilerinin kullanımı bir ölçüde grubun yansıttığı çıkarlar tarafından belirlenir. En alt düzeyde parasal kaynaklara, fakat bunun yanında geniş bir destekleyici kitleye sahip olan bir grup dıştan başlatma stratejisini kullanmaya yönelir. Diğer kaynaklara sahip olmadıkları için bunların tek umudu, kendi durumlarını güçlendirecek yeterli bir dış desteği yanlarına çekmektir (22).

(21) A.g.k., s. 128-129.

(22) A.g.k., aynı yer.

Modellerden ikincisi olan harekete geçirme (mobilization) modeli, hükümet içinde başlatılan ve bunu takiben, neredeyse otomatik olarak resmi gündem statüsü kazanan sorunları ele almaktadır. Ancak bu sorunların başarıyla sonuca ulaştırılması çoğu zaman toplumsal gündeme konmalarına bağlıdır. Harekete geçirici model, karar alıcıların bir sorunu resmi gündemden toplumsal gündeme yaymak suretiyle bir politikayı sonuca ulaştırma biçimlerini açıklamaktadır. Politikayı başlatan hükümet gruplarının maddi kaynakları dış sorun gruplarından hemen hemen her zaman daha geniş iken, topluma sunulduğu biçimiyle sorunların özellikleri, bir politikanın başarıyla tanımlanıp tanımlanmaması konusunda hayati bir önem taşır. Önemli olan yeni programı bilinen ve kabul edilmiş duygusal simgelerle bütünleştirirken, aynı zamanda da onun «eski şeyin biraz daha fazlası» olmadığı konusunda toplumu ikna edebilmektir. Programın ilgi çekecek kadar yeni, anlaşılacak ve toplumda olumlu bir etki yaratacak kadar geleneksel olması gerekir (23).

Üçüncü model olan içten ulaşma (inside access) modeli ise, hükümet içinde ortaya çıkan ve destekleyicilerinin kitleye yaymak istemedikleri sorunları ele almaktadır. Bu destekleyiciler kitleye açılmak yerine başarı umutlarını resmi gündem statüsü elde etmek için başvuracakları kişisel baskı yapabilme yeteneklerine bağlarlar. Dıştan başlatıcı ve harekete geçirici modellerin yayılma stratejileri ile karşılaştırıldığında içten ulaşıcı model, teklifleri destekleyen grup ve bireylere verilen maddi ödüllere daha fazla önem verir. Aynı zamanda teklife destek sağlamak için gözden ırak eyleme daha fazla ağırlık tanınabilir. Birbirlerinin teklifini desteklemek için gruplar arası anlaşma yoluna da gidilebilir (24).

II. SİYASAL GÜNDEM, BASIN VE ÇEVRE SORUNLARI:

Birçok toplumda, muhtemel toplumsal sorunların sayısı karar alıcı kurumların bunları ele alma kapasitelerinin çok üstündedir. Bu nedenle sistem, hangi sorunların belirginlik kazanacağını belirleyen süzücü mekanizmalar geliştirmelidir. Bu mekanizmaların en güçlüsü de şüphesiz kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçları sınırlı alanı içine hangi sorunların dahil edileceğini seçerken, aynı zamanda gündem oluşturma işlevini de yerine getirir; seçtiği sorunun resmi

(23) A.g.k., s. 130-131.

(24) A.g.k., s. 136.

gündeme konulması için karar alıcıları zorlamada hayati bir rol oynar. Bazen bir sorunla ilgili tartışma da başlatabilir. Örneğin Watergate skandalı, zehirli atıklar, stratejik silahların sınırlandırılması bu yönde ele alınabilir. Kitle iletişim araçları, aynı zamanda siyasa oluşturucularla sorunları kamunun dikkatine ulaştırmayı amaçlayan çıkar grupları arasında bir kanal görevi görür. Bunun yanında toplum sorunlarını resmi görevlilere yazma, sorunlarla ilgili toplumsal tartışmaları biçimlendirme ve siyasa oluşturucuların dikkatine ulaştırma konusunda itici bir güçtür (25).

Kitle iletişim araçları haberleri yayınlama konusunda olduğu kadar onların biçimlendirilmesinde de etkili olurlar. Haberin ne olacağı ister bilinçli bir istek, ister kaçınılmaz bir karar sonucu belirlensin, kitle iletişim araçları bazı olaylara dikkati çekerken bazılarını da dikkat dışı tutabilir. Bir olayın yayınlanmakta olması başlıbaşına onu yayınlanmayan olayların üzerinde bir önemlilik seviyesine yükseltir. İzleyiciler ise yalnızca belirli bir sorundan haberdar olmakla kalmaz, haberin sunuluş biçimi ve kapsadığı enformasyon miktarından ona ne kadar önem vermeleri gerektiğini de öğrenmiş olurlar. Bu suretle örneğin bir seçim kampanyası sırasında kitle iletişim araçları önemli sorunları belirleyebilir, yani kampanyanın gündemini oluşturabilir (26).

Kitle iletişimi alanında gündem oluşturma araştırmalarının merkezi ilgisi «kitle iletişim içeriğinin vurgusu ile bu vurgunun izleyici topluluğu içindeki bireylerin zihinlerinde kazandığı belirginlik» arasındaki güçlü ve olumlu ilişkiyi sınamaktır (27). Gündem oluşturma kuramına göre, belirli bir kitle iletişim aracının gündemine maruz kalan bir izleyici, siyasal sorunların önemi üzerine algıladıklarını söz konusu sorunları kitle iletişim aracında izlerken harcadığı dikkatin miktarıyla uyumlu bir yönde düzenleyecektir (28). Bunun en önemli nedenlerinden biri, kitle iletişim araçlarının kamuyu ilgilendiren ko-

(25) G.C. Edwards III., I. Sharkansky, a.g.k., s. 105-106.

(26) M.E. McCombs, D.L. Shaw, «The Agenda Setting Function of Mass Media», **Public Opinion Quarterly** 36, (1972), s. 176.

(27) L. Becker, M. McCombs, J. McLeod, «The Development of Political Cognitions», S. Chaffee (der.), **Political Communication: Issues and Strategies for Research**, Sage Publications, Beverly Hills, Calif., 1975, s. 38.

(28) J.G. Blumler, M. Gurevitch, «The Political Effects of Mass Communication», M. Gurevitch, T. Bennett, J. Curran, J. Woollacott (der.), **Culture, Society and the Media**, Methuen, London, 1984, s. 250.

nularda halkın en önemli enformasyon kaynağı olmasıdır. Böyle olunca, kitle iletişim araçları tarafından ön plana çıkarılan ve sık sık üzerinde durulan konuların izleyiciler tarafından da önemli olarak kabul edileceği düşünülür. Kitle iletişim araçlarının öncelikleri, halkın öncelikleri olur (29).

Gündem oluşturma araştırmalarında televizyon ve gazete ege- men enformasyon kanalları oldukları için en sık kullanılan araçlardır. Bunlardan gazeteler, yayınladıkları haber, yorum ve makalelerle gün- dem oluşturma etkinliği açısından daha güçlüdürler; ya da en azından öyle görünürler. Hükümetin oluşturduğu bir siyasanın tanıtımı ama- cıyla giriştiği faaliyetler gazete içeriğinde yerini bulur ve bu da daha sonra devlete eylemleriyle ilgili besleyici yankı sağlayan neredeyse tek kaynak olarak işlev görür. Hükümetle basın arasındaki bu yakın bağ, karar alma sürecinde değişmez bir etkidir. Bu da kitle ileti- şim araçlarının taşıdığı önemin temelini oluşturur (30).

A. Basının Gündem Oluşturmaya Yönelik Etkisinin Kaynakları;

Toplumun acil sorunlarının nelerden oluştuğu sorusuna karşı oluş- turulan popüler yanıtlar, basında ele alınan sorunları yansıtır. Haber oluşturma süreci bağlamında bizi ilgilendiren soru şudur: Herhangi bir zamanda basını, bazı durumlar ve sorunlar üzerinde diğerlerinde olduğundan daha etkili hale getiren şey nedir? Bu konuda bir yanıt oluşturmak üzere başlıca iki durumdan söz edilebilir: Bunlardan ilki, basının gündem oluşturmaya yönelik etkisinin olayların kendinde var- olan niteliklerle, ikincisi ise, toplumsal grupların, toplumun ilgisini çekebilme uğraşlarında ortaya koydukları eylemlerin yapısıyla ilgili- dir (31).

Basının, bazı olayların niteliğine bağlı olarak oluşturduğu etkin- likle ilgili söylenebilecek ilk husus, basının kısa ömürlü doğal yıkım- lara uzun ömürlü toplumsal «yıkım»lardan daha çok rağbet ettiği- dir. Egemen toplumsal koşullar ile bunlara yol açan ve devamlılıklarını sağlayan toplumsal düzenlemeler genellikle «doğal» çevre oarak ka- bul edilir. Algılama psikolojisi terimleriyle ifade edecek olursak ol- ması beklenen durumlar, «figür» olarak dikkati çekmek yerine «ze-

(29) K. Alemdar, İ. Erdoğan, **Toplum ve İletişim**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s. 146.

(30) B. Hennesy, **Public Opinion**, Brooks/Cole Publishing Company, Monterey, Calif., 1985, s. 260.

(31) B. Roshco, **Newsmaking**, University of Chicago Press, Chicago, 1975, s. 98-101.

min» in bir parçası olarak görmezden gelinirler. Doğal bir yıkım ortaya çıktığında, arka planda olan şeyler önplana çıkarlar; çünkü ani değişimin oluşturduğu yenilik değişen koşullara dikkat çeker. Bu tür gelişmeler doğal yıkımları zaman açısından uygun olduğu kadar büyük ölçüde görünür de kırlarlar ve kitle iletişim araçlarının yoğun olarak ilgisini çekerler. Bundan başka doğal yıkımlar geniş ölçekli toplumsal değişimler de ortaya çıkarırlar; çünkü bunlar genellikle uzun süren sıkıntılarla sınırlandırılmamışlardır. Durumların «normal» konuları ani bir değişiklikle altüst olduğu için, kurumlaşmış birçok çıkar şiddetle etkilenir ve farklı kuruluşlar zararı gidermek ve status quo'yu eski haline getirmek için çabucak harekete geçirilirler. Bütün bu çabalar zaman açısından uygundur ve belirginlik taşırlar; bundan dolayı basın tarafından hemen haber haline getirilirler (32).

Basının gündem-olusturuculuğuna duyulan ihtiyaç, bütün toplumsal tabakalardan gelen sorun yönelimli eylemler tarafından değerlendirilir ve kullanılır. Aslında sorun, «göze görünmeyen» bir toplumsal durumu gözünür bir toplumsal soruna dönüştürmekten ibarettir. Basının gündem olusturuculuğu bunu bir haber olarak sunulması güç olan malumatı, haber ortamları tarafından anında yansıtılan bir tanışıklığa dönüştürme ve simgesel eylemler kullanma yoluyla gerçekleştirmeye çalışır. Spor, eğlence ve politika gibi büyük ölçüde göze çarpıcı alanlarda, toplumsal bir amaç uğruna rekabet eden aktörler sınırları çizilmiş bir arenada «eylemde bulunurlar». Bunlar, çoğunlukla, rutin bir biçimde, başka bir etkinlik için kullanılan bir alanı, bu etkinliğin olağan temsilcileriyle yer değiştirme suretiyle elde etmek isterler. Bu işgalin kendisi büyük ölçüde göze görünür bir niteliktedir ve simgesel eylemin bütüncül bir bölümünü teşkil eder. Söz konusu işgalin, açıklanma ve doğrulanma aşamasına kadar, toplumun ilgisini çekeceği varsayılır. Simgesel eylemin «gerçek» anlamını açıklamak, toplumsal sorunun temelini oluşturan toplumsal durumlarla ilgili malumatı geliştirmeye yönelik bir çabadır. Bu açıklamayla hedeflenen, yalnızca pasif desteğinin arandığı toplumun genel kesimi değil, aynı zamanda potansiyel katılımcılar ve aktif destekleyicilerdir (33).

Rutin olmayıp rahatsız edici bir özellik taşıyan bu tür eylemler hem zamansal açıdan uygundur, hem de büyük ölçüde göze görü-

(32) A.g.k., s. 98.

(33) A.g.k., s. 99-100.

nür niteliktedirler; bu açıdan da haber değeri taşırlar. Kolaylıkla anlaşılabilen bu eylemler, bir sorunun önceden muhakkak addedilen durumlar tarafından oluşturulduğu yolundaki toplumsal haberdarlığı hızlandırır. Yine de, geniş ölçüde ilgisiz kesimin dikkatini pençinlemek için kullanılan bu araçlar, aynı zamanda, hedefin ve bu hedef etrafında toplanmış taraftarların yapısı hakkındaki toplumsal yanlış anlamayı da artırabilirler (34).

Esasen simgesel bir protesto, toplumsal açıdan farkedilmeyen gruplar tarafından yerine getirilen bir haber yönetimidir. Bu tür bir protestoda başarının ölçüsü, daimi olarak haber değeri taşıyan bir statüye ulaştıracak bir yol bulmaktır. Böyle bir yol, toplum tarafından aykırı olarak görülmeyen araçlar yoluyla haber oluşturma ve yönetme hususunda geniş olanaklara sahiptir (35).

B. Basının Çevre Sorunlarına İlişkin Gündem Oluşturma Süreci İçindeki Yeri:

1960'ların başlangıcından beri etkinliğini duyuran çevreci hareket, yukarıda sözü edilen olanaklardan yararlanma hususunda oldukça başarılı olmuştur. 22 Nisan günün ilk kez 1970 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde Dünya günü olarak ilan edilmesiyle birlikte çevre sorunlarıyla ilgili olarak üniversiteler tarafından, ulusal düzeyde düzenlenen «genişletilmiş sempozyumlar», (teach-ins) ekolojinin toplumsal ve siyasal gündemdeki yeni yerini simgeleştirmektedir. Burada, hızla büyüyen çevreci hareketin üzerine kurulduğu temel durumuna geçen toplumsal değerlerdeki uzun vadeli değişimlerin açık etkisini görebiliriz. Refahı giderek artan, eğitim düzeyi yüksek toplum, yaşamsal niteliklere yeni bir önem atfetmekteydi. Çevre korumaya yönelik sorunlara duyulan ilgi bu değişimin bütüncül bir bölümünü teşkil etmekteydi ve aynı derecede olmasa da toplum içinde yer alan bütün gruplar arasında belirginlik kazanmıştı. Sonuçta, çevresel yıkımı önlemede daha güçlü ve kapsamlı federal eyleme yönelik geniş tabanlı bir toplumsal istek biçimlendi. Yeni bir çevre politikası gündemi, benzeri görülmemiş bir hızla ortaya çıktı. Politikacılar yeni yeni belirginlik kazanmaya başlayan çevre sorunlarını siyasal açıdan çekici buldular ve bütüncül etkileri ve maliyetleri bilinmemesine rağmen yeni ölçütleri büyük bir istekle desteklediler. So-

(34) A.g.k., s. 100.

(35) A.g.k., s. 101.

nuç olarak 1970'ler boyunca kanunlar hızla yasalaştı ve yürürlüğe konuldu (36).

Buna rağmen, 1970'li yılların ortalarından 1980'li yılların ortalarına kadar hükümetler, çevreyle ilgili olarak verdikleri sözlerin ne derece ciddiyetle ele alınması gerektiği konusunda şüpheli bir tavır sergilediler. Nitekim, birçok politikacı, ekonomik gelişme ve kalkınma planlamasının öncelik taşıması gerektiğine inanmaya devam ettiler. Yine de 1980'lerde çevreyle ilgili olarak ortaya çıkan bir dizi olay ve bilimsel bulgu çevre politikasını hem ulusal, hem de uluslararası düzeyde siyasal gündemin baş sırasına yerleştirdi (37). Çevre, kamuoyu anketlerinin ortaya koyduğu üzere kuvvetle desteklendi; bu da çevreci gruplara, çevre sorunsalını canlı tutmada yardımcı oldu. 1990'lara girerken anketlere dayalı bulgular, toplumun daha temiz bir çevreye olan bağlılığının eskisinden daha güçlü olduğunu ortaya koymaktadır (38).

Basının çevre sorunlarına yönelik ilgisini araştıran bir dizi çalışma da benzer sonuçlar ortaya koymuştur. Nitekim Amerika'da basının konuya yönelik ilgisi, 1969 yılında ulusal çevre politikası kanununun çıkmasıyla birlikte dikkate değer bir artış göstermiş, 1970'de 22 Nisan gününün Dünya günü ilan edilmesiyle patlama noktasına ulaşmıştır. 1971 yılından itibaren ise başlangıç seviyesine düşmemekle beraber hissedilir bir azalış kaydedilmiştir (39). Yine yapılan araştırma sonuçlarının ortaya koyduğu üzere aynı gelişme Kanada'da da gözlenmiş (40), İngiltere'de ise 1969 yılında belirgin bir artış gösteren basının konuya yönelik ilgisi, 1973 de tepe noktasına ulaşmıştır (41). 1973-1977 yılları arasında ise bilgi düzeyi yavaş yavaş azal-

(36) M.E. Kraft, N.J. Vig, a.g.k., s. 12.

(37) L.K. Caldwell, «International Environmental Politics: America's Response to Global Imperatives», N.J. Vig, M.E. Kraft (der.), a.g.k., s. 302

(38) R.C. Mitchell, «Public Opinion and the Green Lobby: Poised for the 1990's?», N.J. Vig, M.E. Kraft, a.g.k., s. 81.

(39) J.S. Bowman, T. Fuchs, «Environmental Coverage in the Mass Media: A Longitudinal Study», **International Journal of Environmental Studies** 18, (1981), s. 11-21.

(40) J.M. Dworkin, K.D. Pijawka, Public Concern for Air Quality: Explaining Change in Toronto, Canada 1967-1978». **International Journal of Environmental Studies** 20, (1982) s. 17-26.

(41) S.K. Brookes ve diğerleri, «The Growth of the Environment as a Political Issue in Britain», **British Journal of Political Science** 6, (1976) s. 245-255.

maya başlamıştır (42). 1980'li yılların sonları ise çevre sorunlarının yine ilgiyi üzerinde topladığı yıllar olmuştur. Gerek ulusal, gerekse uluslararası gelişmeler itibarıyla çevre, on yıl öncesini andırır biçimde önplana geçmiş, basın da bu gelişmeye paralel olarak yaklaşımında global bir perspektif benimsemiştir (43).

Ortaya çıkan bu global perspektif, doğal olarak, yansımaları Türkiye'de de bulmuştur. Türkiye'de 1970'li yıllara gelinceye kadar daha çok sağlık politikasının bir parçası olarak görülen çevre sorunları (44), ilk kez 1970 li yıllarla birlikte kalkınma planlarına girmiş (45), 1980'li yıllar ise, çevreyle doğrudan ilgili yasaların çıkarıldığı, dolayısıyla çevre sorunlarının toplumsal gündemde yer edinmeye başladığı yıllar olmuştur (46). Türkiye'de çevre sorunlarının özellikle son birkaç yılda üzerinde konuşulan bir konu haline gelmesi, resmi kuruluşların kendi sınırlılıkları içinde yerine getirdikleri uygulamaların yanında, basında yer almaya başlayan haber başlıklarından, makalelerden ve yazı dizilerinden de anlaşılmaktadır.

Öte yandan son yıllarda özellikle doğal sit alanlarının korunması ve tarihsel yapıların restorasyonuna yönelen çevresel uygulamalar, çevre kirliliğinin en kronik örneklerinden birini teşkil eden Haliç'in düzenlenmesi ve temizlenmesi çalışmalarının başlatılmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Diğer taraftan Gökova körfezi kıyısında bir termik santral kurulmasına ilişkin karar birçok tepkiyi de beraberinde getirerek ilk kez yaygın bir kamuoyu tartışmasının ortaya çıkmasına neden olmuştur. İleriki bölümlerde, Türk kamuoyunun ve hükümet çevrelerinin ilgi alanında yer etmeye başlayan çevre sorunları bu iki örnek açısından ele alınacak ve basının bu süreç içinde oynadığı rol, diğer toplumsal ve siyasal kurumlarla olan ilişkileri bağlamında ortaya konmaya çalışılacaktır.

(42) F. Sandbach, **Environment, Ideology and Policy**, Basil Blackwell, Oxford, 1980, s. 6.

(43) L.K. Caldwell, a.g.k., aynı yer.

(44) F. Yavuz, R. Keleş, **Çevre sorunları**, A.Ü.S.B.F. Basın Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara, 1983, s. 267.

(45) Bkz. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977), Yayın No: DPT: 1272, s. 866-867; Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), Yayın no: DPT: 1664, Ankara, Nisan 1979, s. 76-85; Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), Yayın no: DPT: 1974, Temmuz 1984, s. 171-172; Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), Yayın no: DPT: 2174, Haziran 1989, s. 312-317.

(46) **Türkiye'nin Çevre Politikası Nedir, Ne Olmalıdır?**, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını. Önder Matbaası, Ankara, 1987, s. 5.

III. HALIÇ SORUNU

Haliç sözcüğü med-cezire maruz kalan nehir ağızlarına verilen genel bir isimdir. Nehirlerin denizlere döküldüğü yerde, deniz suyunun nehir içine nüfuz ederek, nehir-deniz suyu karışımında bir su yatağı meydana getirmesi sonucu ortaya çıkmışlardır. Haliçler nehir ağzında deniz suyu, kaynakta tatlı nehir suyu ile sınırlanmış, özellikleri farklı su yataklarıdır (47).

İstanbul Haliç'i Avrupa kıtasında ve Boğaz'ın güney girişinde Sarayburnu mevkiinden başlayıp Kağıthane ve Alibey değerlerine kadar güney-doğu ile kuzey-batı yönünde kıvrılarak uzanan yaklaşık 7.5 kilometre uzunluğunda, en geniş yeri Cibali ile Kasımpaşa arasında 700 meyreti bulan bir deniz parçasıdır. Bu nedenlerle Haliç'in sorunu nehir dolması sorunu değil, doğrudan doğruya bir deniz sorunudur (48).

Sarayburnu ile Salıpazarı arasına çekilen hattın batısında kalan Haliç'in sahilleri üçbin yıldan beri koloniler, yerleşim yerleri, şehirler, imparatorluk merkezleri, ticaret, sanayi ve her türlü uygarlık gelişiminin toplandığı yerdir. Yüzbünlerce yıldır dökülen dereler, yağışların getirdiği sedimentler ve nihayet üçbin yıla yakın zamandır kurulan şehir ve uygarlıkların döküntüleri ve dolamayan Haliç, yüzyıl kadar önce yavaş yavaş dolma belirtileri göstermeye başlamış ve nihayet Cumhuriyet döneminde günden güne gelişen sosyo-ekonomik koşulların baskısı altında eski romantik görünümünü hızla yitirme aşamasına girmiştir (49).

Nitekim bu dönemle birlikte plansız bir yerleşim ve etkin olmayan bir uygulama sonucu kıyılar tamamen işgal edilmiş, sanayi yoğunlaşmış, yamaçlarda gecekondu siteleri kurulmuş, en kıymetli tarihi ve kültürel eserlerin etrafı uygunsuz yapılarla çevrilmiş, kara ve deniz ulaşım yolları harap olmuştur. Şehir kanalizasyonu, fabrika deşarjları, yağmur suları ile mezbaha, hal, balıkxane, tersane ve gemi sökümü artıkları Haliçe verildiği için deniz suyu çok kirlenmiştir. Su

(47) M.İ. Artüz, K. Korkmaz, «Haliç'in Kirlenmesinde Su Hareketlerinin Rolü», **Boğaziçi Üniversitesi, Haliç Sorunları ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğleri**, İstanbul, 11-13 Şubat 1975, s. 78.

(48) M.N. Utkan, «Haliç'in Dolması ve Kirlenmesinin Oseonografik Açından İncelenmesi», a.g.k., s. 304.

(49) A.g.k., aynı yer.

ürünleri ve canlı varlıklar için yaşama şartları imkansızlaşmıştır. Erozyon artmıştır. Köprü dubaları, batık gemiler, yıllardır atıl duran gemiler ve mavnalar, izinsiz ve denetimsiz yapı ve iskeleler yüzünden halicteki su akıntısı etkinliğini kaybetmiştir. Haliç'in iki yakasındaki karayolu alt yapısının haraplığı iskele ve rıhtım yetersizliği, dolma nedeni ile su derinliğinin gittikçe azalması, Haliç'in şehirle olan bağlarını adeta koparmıştır (50). Gerçi son yıllarda yapılan çalışmalarla sorunların bir bölümüne çözüm getirilmiştir ancak deniz suyunun kirliliği başta olmak üzere Haliç bugün de ülkenin ilgi çeken önemli çevre sorunları arasında yer almaktadır.

A. Hükümet ve Kamu Kuruluşlarının Haliç Sorununa Yaklaşımları ve Çözüme Yönelik Olarak Oluşturdukları Etkinlikler:

Haliç ile ilgili olarak ortaya çıkan çok yönlü çevre sorunlarının çözümüne yönelik kurumsal çabalar birbirini izleyen dört dönem boyunca bazı farklılıklar gösteren bir gelişim çizgisi izlemiştir. 1923-1975 dönemi, 1975-1981 dönemi, 1981-1984 dönemi ve 1984 yılından günümüze kadar geçen dönem. Soruna ilişkin bir kurumsal ilişkiler modeli oluşturabilmek ve basının bu model içindeki yerini belirleyebilmek için bu dönemleri kısaca ele almak gerekmektedir.

1. 1923-1975 Dönemi:

Cumhuriyetin başlangıcından 1970'li yılların ortalarına kadar yaklaşık elli yıllık bir süreyi kapsayan birinci dönem, hükümet ve ilgili kamu kuruluşlarının geniş kapsamlı bir plan bütünlüğünden ve zorlayıcı idari kararlardan yoksun olarak gerçekleştirdiği ve çözüme ulaştırmada etkisiz kalan bir dizi etkinliğiyle geçmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan nispeten önemli gelişmelerden ilki, Haliç'e dökülen fabrika atığı ve lağımın insan sağlığına zararlı etkilerini araştıran İstanbul Belediyesinde görevli hekim ve kimyagerlerden oluşan bir heyetin 1953-1956 yılları arasında yürüttüğü çalışmalarıdır (51). Bu çerçevede oluşturulan komisyon toplantılarında belirlenen öneriler doğrultusunda Haliç sorununun bakanlıklar düzeyinde ele alınması ilk kez 25 Ocak 1957 tarihinde Bayındırlık Bakanlığı, İstanbul Bele-

(50) S. Tezcan, «Haliç'in Sorunları Nelerdir?», **Boğaziçi Üniversitesi, Haliç Sorunları ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğleri**, İstanbul, 11-13 Şubat 1976, s. 7-8.

(51) H. Kurama «Haliç İçin Yapılmış Çalışmalar ve Düzenlenen Belgelerden Örnekler», **İ.T.Ü. Haliç Sempozyumu Tebliğleri**, 10-11 Aralık 1975, s. 53-57.

diyesi ve Denizcilik Bankasının yaptığı toplantıyla gerçekleştirilmiştir (52). Söz konusu toplantıda gerçekleştirilmesi amaçlanan etkinlikler daha sonra 28-29 Mayıs 1965 tarihinde yine Bayındırlık Bakanlığının koordinasyonluğunda içişleri Bakanlığı, İmar ve İskan Bakanlığı, Tarım Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İstanbul Valiliği, İstanbul Belediyesi ve Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünün katıldığı bir toplantıda tekrar ele alınmıştır (53).

Buna rağmen konunun bir taraftan çok sıkı bir koordinasyon gerektirmekte olması, diğer yandan da yüksek maliyetlere bağlı bulunması nedeniyle yapılan etkinlikler Haliç'in dibinin birkaç kez taranması ve yamaçlardaki bir miktar hazine arazinin ağaçlandırılmasıyla sınırlı kalmıştır. Bunların dışında yapılan çalışmalar yerel kuruluşlar ile ilgili bakanlık ve bunlara bağlı kamu kuruluşlarının oluşturduğu komisyonlar ve bu yönde hazırlanan raporlar, planlar, projeler ve etüdüller ile ilgilidir. Bu çalışmalar ilk elde somut sonuçlara dönüştürülememişlerse de, daha sonra gerçekleştirilecek projeler için bilimsel bir birikim sağlamışlardır (54).

2. 1975-1981 Dönemi:

Bu dönem konuya yönelik bilimsel yaklaşımın ağırlık kazandığı bir dönem olmuştur. Konuyla ilgili olarak üniversiter düzeyde gerçekleştirilen geniş kapsamlı ilk etkinlik, 10-11 Aralık 1975 tarihinde İstanbul Teknik Üniversitesi'nce düzenlenen Haliç Sempozyumudur. Sempozyumda ilk kez Boğaz suyunun Haliç'i temizleme yönünde kullanılabilirliği için gerekli oşinografik ve hidrolik araştırmaların yapılması gereği belirtilmiş, bölgedeki sanayi gruplarının taşınması ve bir şehir planlamasının yapılması vurgulanmış, çevre kirlenmesi üzerine yapılacak çalışmaları koordine edebilecek bir kamu kuruluşunun kurulması önerilmiştir (55).

Haliç konusunda düzenlenen ikinci sempozyum «Haliç Sorunları ve Çözüm Yolları Sempozyumu» adı altında 11-13 Şubat 1976 tarihine

(52) 25.1.1957 tarihli raporun tam metni için bkz: Boğaziçi Üniversitesi, «Haliç Master Planı ve Uygulama Programı-Ekler», İstanbul, 1977, s. A1. 3.

(53) A.g.k., s. A1. 10-A1. 13.

(54) Bu konuda geniş bilgi için bkz: Kurama, a.g.k., s. 63.67.

(55) İstanbul Teknik Üniversitesi, Haliç Sempozyumu Tebliğleri İstanbul, 10-11 Aralık 1975.

de Boğaziçi Üniversitesi tarafından düzenlenmiştir. Sempozyum sonunda daha önce İTÜ tarafından gerçekleştirilen «Haliç Sempozyumu»nda ortaya konan öneriler geliştirilerek uygulamaya yönelik somut bir biçim kazanmıştır. Bunlardan farklı olarak Haliç'in her iki sahilindeki ve yamaçlarındaki arazi kullanımının bir envanterinin hazırlanması, buraların yeni bir imar planına kavuşturulması, depoların, özel iskelelerin ve çevre sağlığına zararlı her türlü tesisin nakledilmesinin plana bağlanması, hem planlama, hem de uygulama yetki ve sorumlulukları olan bir otorite kurulması önerilmiştir (56).

Bu öneriler, yine Boğaziçi Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen «Haliç Master Plan ve Uygulama Programı» ile ayrıntılı bir tanıma kavuşmuş, uygulama yolları belirtilmiştir. Master plan çalışmasında Haliç'in İstanbul kenti bütününden soyutlanarak etüd edilemeyeceği noktasından hareketle ana planlama süreci ve yöntemi içinde entegre olma özelliğini zedelemeyen ve kentsel strüktürler için «yenileme», «sıhıhleştirme» ve «yeniden kullanıma açma» eylemi olarak beliren bir planlama metodu tercih edilmiştir (57).

3. 1981-1984 Dönemi:

Bu dönem, bu tür görüşün uzantısı olarak, nispeten uzun vadeli kararların alındığı ve somut eylemlerde bulunduğu bir dönemin başlangıcı olmuştur. Başbakanlık Çevre Müsteşarlığınca 19.6.1981 tarihli yazı ile İstanbul Valiliği koordinatörlüğünde ve üniversitelerin katılımı ile gereken çalışmaların başlatılması istenmiş, bu doğrultuda Valilik koordinatörlüğünde İstanbul Belediye Başkanlığı, İSKİ genel müdürlüğü DSİ 14. Bölge Müdürlüğü ve Büyük İstanbul Nazım Bürosu temsilcilerinin iştiraki ile bir «Haliç çalışma grubu» oluşturulmuştur. «kirliliğin durdurulması», «yeniden düzenleme», ve «temizleme» olmak üzere üç aşamada gerçekleştirilmesi planlanan çalışmalar doğrultusunda Haliç kıyısındaki depolar kaldırılmış erozyon kontrolüne yönelik çalışmalarda bulunulmuş, İSKİ Genel Müdürlüğüne yapılacak Haliç sahil kuşaklama kollektörlerinden güney sahil kollektörünün ihalesi yapılmış, Haliç'teki özel kesime ait tersanelerden bir kısmı Tuzla mevkiine taşınmış, batık gemilerin çıkartılması

(56) Boğaziçi Üniversitesi, Haliç Sorunları ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğleri, İstanbul, 11-13 Şubat 1976.

(57) Boğaziçi Üniversitesi, «Haliç Master Plan ve Uygulama Kesin Raporu», İstanbul, Mayıs 1977, s. 9.2.

işlemleri sonuçlanma aşamasına gelmiş, parlayıcı, patlayıcı, yanıcı-yakıcı maddeler uzaklaştırılmış, Haliç'teki kirletici kuruluş ve etkinliklerin tespitine yönelik analitik çalışmalar gerçekleştirilmiş ve çevre düzenlemesine yönelik 1/500 ölçekli bir imar planı hazırlanmıştır (58).

Söz konusu etkinliklerin planlanmasında Boğaziçi Üniversitesince hazırlanan master plan ve uygulama programından büyük ölçüde yararlanılmıştır. Ancak bu eğilim ilkelerden çok pratik çözümler doğrultusunda gelişmiş, bu çözümler ise ancak var olan organizasyonun sınırları içinde gerçekleştirilebilecek türden etkinlikler arasından seçilmiştir. Bu nedenle söz konusu planın bütünselliği bozulmuş, oluşturulan yeni model ise kalıcı çözümlere yönelik bütünleştirici bir planlama ilkesinden mahrum kalmıştır. Kurumlaşma konusunda da herhangi bir gelişme kaydedilmeden konu İstanbul Anakent Belediye Başkanlığının sorumluluğuna geçmiş, düzenleme ve temizleme çalışmaları bu kuruluşun koordinatörlüğünde yürütülmeye başlanmıştır. Söz konusu çalışmalar halen söz konusu bünyesinde yürütülmektedir.

4. 1984 Yılından Günümüze Kadar Geçen Dönem:

1984 yılından günümüze kadar geçen dönem içinde Haliç sorunuyla ilgili en dinamik dönem, kuşkusuz 1984-1986 dönemi olmuştur. Nisan-1984 tarihinde işbaşına gelen dönemin İstanbul Anakent Belediye Başkanının uygulamalarında Haliç sorununa birinci önceliği vermesi, konunun el değiştirdikten sonra eskiden olduğu gibi unutulup kalmayacağına bir göstergesi olmuştur. Nitekim Valilikçe hazırlanan 1/5000 ölçekli Haliç Düzenleme Planı vakit geçirilmeden ele alınmış ve Belediye Meclisinin 8.5.1984 tarihli toplantısında oybirliğiyle kabul edilmiştir (59). Valilik tarafından kirletici tesislerin nakledilmesinden sonra başlatılması öngörülen bu plan, derhal uygulanmaya konmuş kıyıları kullanıma açma doğrultusunda ilk yıkım Belediye Meclisinin kararından onbeş gün sonra Eminönü Yemiş iskelesinden başlatılmıştır (60).

Söz konusu yıkımlar, yöredeki iş sahipleri ile Anakent Belediyesi arasında ihtilaf yaratmış, basının da kamuoyunda ortaya çıkan bir dizi tartışmaya yer vermesi Haliç'in bir gündem maddesi haline

(58) İstanbul Valiliği, 13.1.1985 Tarihli Brifing Raporu, s. 1-23.

(59) Tercüman, 9.5.1984.

(60) Hürriyet, 24.5.1984.

gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Anakent Belediye Başkanlığı kendi hizmetindeki uzmanlara hazırlattığı raporlar sonucu maili inhidam durumunda olduğu tespit edilen yapıların yıktırılmasının kendilerine ait bir görev olduğunu belirtirken işyeri sahipleri Belediyenin mülkiyet hakkını zedelediğini ileri sürmüş (61); bazı gazeteler de bu yönde yerel yönetime karşı eleştirel bir tutum almışlardır (62). Faaliyetlerin başlangıcından beri kararlı bir tutum sergileyen Anakent Belediye Başkanı ise çeşitli fırsatlarla yaptığı açıklamalarda hedeflerinin yıkmak değil düzenlemek olduğunu, güzel bir İstanbul için ellerinden gelen her türlü çabayı göstereceklerini belirterek amacının meşruluğunu belirginleştirme yoluna gitmiştir (63). Bir kısım gazeteler kendisine destek olurken (64), ilçe belediyeleri de eylemlerinde Anakent Belediyesiyle uyum içinde bulunmaya özen göstermişlerdir (65). Bütün bu gelişmeler Haliç sorununu yalnız çevre sorunlarına yönelik bir tartışma olmaktan çıkararak hukuki tartışma platformuna çekmiştir.

Öte yandan basın, ileri sürdüğü kanaatlarla konunun üzerinde dolaşlı da olsa birtakım etkilerde bulunma olanağını elde etmiştir. Bazı yazarlar başlatılan yıkım faaliyetlerini Haliç'in kurtarılması ve toplum yararının gerçekleştirilmesi amacıyla girişilen faaliyetler olarak görürken (66), diğer bazı yazarlar uygulamaların hukuk kuralları çerçevesinde yürütülmesini istemişlerdir (67). Yıkım tartışmalarından ayrı olarak bazı yazarlar ise konuyu daha genel bir yaklaşımla ele almışlar, çevreye gösterilen ilginin yalnızca Haliç'e gösterilen hassasiyetten ibaret kalmamasını istemişlerdir (68).

Diğer taraftan yıkılan yerlerde Haliç'in düzenlenmesi ve temizlenmesi ile ilgili çalışmalar belirli bir noktaya ulaşmıştır. Bu yönde

(61) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Ali Ülkü Azrak, «Usulün Saptarılması Söz Konusu», *Yankı Dergisi* 705, (1-7 Ekim 1984), s. 33.

(62) *Cumhuriyet*, 30.8.1984; *Tercüman*, 2.10.1984.

(63) *Hürriyet*, 4.8.1984; *Günaydın*, 10.10.1984; *Milliyet*, 19.11.1985.

(64) *Milliyet*, 19.11.1985; *Hürriyet*, 1.8.1985.

(65) *Cumhuriyet*, 17.9.1984.

(66) O. Duru, «Yaldızları Dökülmüş Boynuz», *Milliyet*, 4.10.1984; N. Zincirkıran, «Haliç'te Ne Oluyor?», *Günaydın*, 27.12.1984; M. Özyörük, «İstanbul Haliç ve Bedrettin Dalan», *Tercüman*, 19.8.1985.

(67) T. Erel, «Düzün Suyu mu Çıktı?», *Milliyet*, 6.10.1984; B. Arpad, «Fener Evleri Tartışması», *Cumhuriyet*, 9.4.1985; H. Pulur, «Haliç Temizlensin Ama...», *Hürriyet*, 27.6.1985.

(68) R. Erduran, «Cildimizin Altı», *Güneş*, 6.2.1985; İ. Cem, «Haliç, Çeşmeler ve Bir Umud», *Güneş*, 2.1.1985; N. Araz, «Güzel Haliç», *Milliyet-Renk*, 29.3.1985.

Haliç'in güney sahillerinde Unkapanı'ndan Eyüp'e kadar gezi rıhtımları yapılmış, yeşil alanlar, park ve bahçeler oluşturulmuştur. Haliç'in kuzey yakasında ise Halıcıoğlu'ndan Hasköy'e kadar uzanan kıyı şeridinin bazı kesimlerinde açıkta akan pis sular kanalizasyonla toplanmış, açılan bütün alanların düzenlenmesine başlanmıştır (69). Haliç'in temizlenmesine yönelik çalışmalar açısından Valilikçe başlatılması öngörüler etüd, planlandırma ve projelendirme çalışmaları sürdürülmemiş bunun yerine İSKİ tarafından başlatılan 1976 tarihli «DAMOC» ve «CAMPTEKSER» İstanbul Pis Su Master Planına Haliç'teki pis suyun tasviyesi işleminin de dahil edilmesi tasarlanmıştır. İlk olarak ele alınması planlanan Güney Haliç Projesinin dört etapta ihale edilerek gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bu doğrultuda 1983-1985 yılları itibarıyla projenin ihalesi gerçekleştirilmiş, kollektörlerin (70) ve ön arıtma ve pompa tesislerinin temeli atılmıştır (71).

1986-1988 yılları arasında ise, Haliç'in iki yakasında 5000 bina ve işyeri yıkılmış, 16,5 km. uzunluğundaki kıyı kuşağında 2.000.000 metre kare park yapılmıştır. Toplayıcı kollektörlerin inşaatı bitmiş, Haliç koyuna sıkışmış, kirli suyum Marmara'ya doğru pompalanmasına başlanmıştır (72). Son iki yıldan beri bu işleme ara verilmiştir; bunun yerine Haliç suyunun denize, ön arıtma tesislerinden verilmesi planlanmaktadır.

Anakent Belediyesinin başlattığı somut faaliyetler itibarıyla bugüne kadar gerçekleştirilememiş bazı somut sonuçların elde edildiği inkar edilemez. Ancak yine de Cumhuriyet döneminin başından bu yana varlığını sürdüren plan eksikliği bu dönemde de ortaya çıkmıştır. Nitekim Valiliğin oluşturduğu faaliyet aşamaları sıralamasına bile uyulmamış, birinci derece kirleticiliğe sahip sanayi kuruluşları ve gayrisihhi müesseseler taşınmadan rekreasyon faaliyetlerine geçilmiştir. Esasen düzenleme konusunda yapılan çalışmalar yöreyi kent geneliyle bütünleştirecek bir planlama metodundan uzaktır (73). Günümüzde basında Haliç sorunuyla ilgili olarak seyrek de olsa yer alan

(69) İstanbul Anakent Belediye Başkanlığı Basın-Yayın Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Ağustos 1936 tarihli Basın Bülteni, s. 2.

(70) Cumhuriyet, 22.4.1985.

(71) Hürriyet, 18.9.1985.

(72) Milliyet, 6.8.1988.

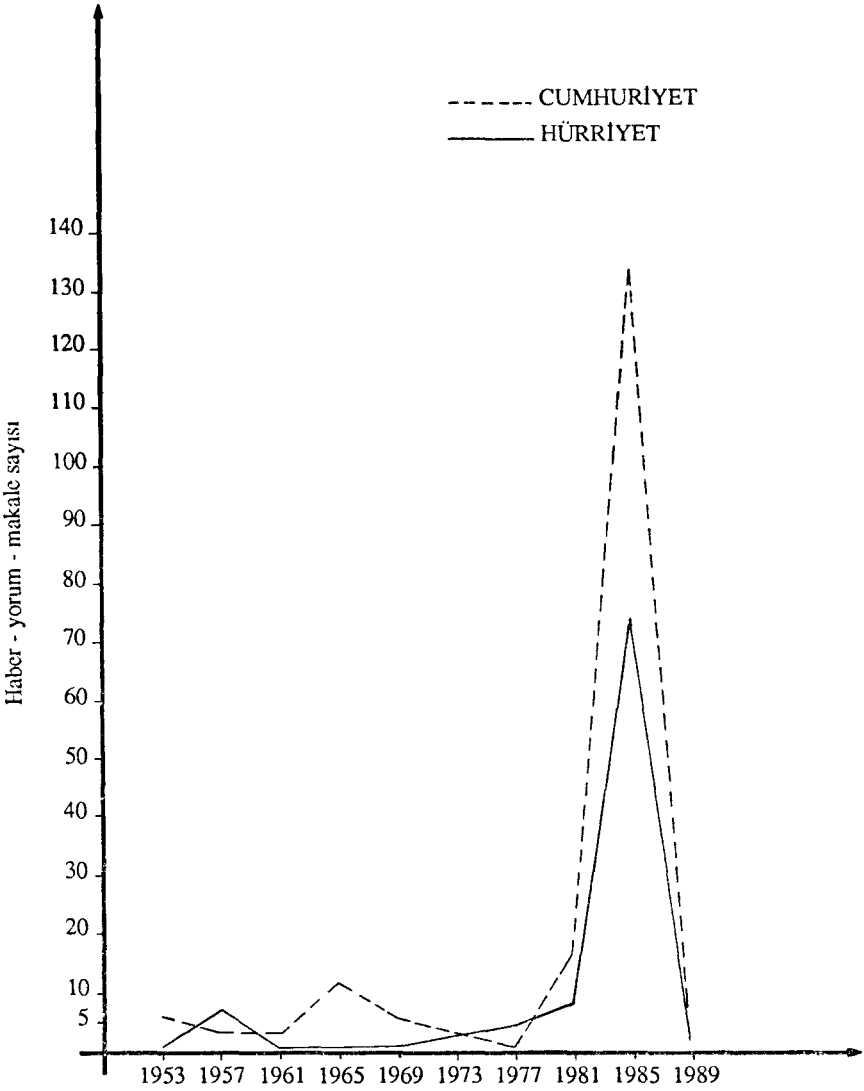
(73) U. Eray, «Haliç'te Zaman ve Kaynaklar Nasıl Kullanılıyor?», Cumhuriyet, 14.5.1985.

tartışmalar özellikle temizleme faaliyetleri konusunda yoğunlaşmış olarak halen devam etmektedir.

B. Haliç Sorununun Gelişiminde Basının Rolü:

Haliç sorunun çözümüne yönelik ilk etkinliklerin görülmeye başladığı 1953 yılından günümüze kadar uzanan yaklaşık elli yıl boyunca basının konuya yaklaşımını belirlemek amacıyla Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerinin analizine yönelik olarak elde edilen sonuçlar Şekil 1'de gösterilmiştir.

Buraya kadar özetlenen kurumsal gelişmelerin ışığı altında belirtilmesi gereken birinci nokta, basının çoğunlukla gelişmelerin basit bir izleyicisi konumunda olduğudur. Şekilden de görülebileceği gibi basının konuya yaklaşımı büyük ölçüde hükümetin ve ilgili kamu kuruluşlarının konuya yönelik faaliyetlerine bağlı kalmış, bu faaliyetlerde ortaya çıkan değişimlerle neredeyse birebir bir uygunluk göstermiştir. Nitekim sorunun çözümüne yönelik çabaların bütünleştirici bir koordinasyondan yoksun kaldığı, bu nedenle somut bir sonuca ulaştıran faaliyetlerin gerçekleşemediği 1953-1981 dönemi boyunca Hürriyet gazetesi açısından ortaya çıkan en belirgin değişim konunun ilk kez bakanlık düzeyinde ele alındığı 1957 yılına rastlamaktadır. Cumhuriyet gazetesi açısından en belirgin değişim ise 1965 yılında yapılan ikinci bakanlık toplantısında ortaya çıkmıştır. 1975-1981 dönemini kapsayan üniversitelerin kurumsal etkinliği en fazla Cumhuriyet gazetesi açısından belirginlik kazanmıştır. Nitekim 1970'lerin başından itibaren tedrici bir düşüş gösteren ilgi düzeyi 1977 yılı ile birlikte birdenbire bir artış göstermiştir. Hürriyet gazetesi açısından ise üniversite etkinlik, 1970'lerin başından itibaren tedrici olarak artan ilgi düzeyinin bir uzantısı olarak ortaya çıkmaktadır. Koordine bir çalışmaya geçildi 1981 yılıyla birlikte basının konuya ilgisi hızlı bir artış kaydetmiş, daha sonra Anakent Belediyesinin Haliç'i düzenlemek amacıyla başlattığı yıkım faaliyetlerinin yol açtığı tartışmalarla birlikte 1985'de doğruya ulaşmıştır. Burada belirtilmesi gereken husus, ilgi düzeyinde birdenbire ortaya çıkan bu büyük artışın, Haliç'in bir çevre sorunu olarak taşıdığı özelliklerden çok, yıkımların yol açtığı hukuki sorunlardan kaynaklanmış olduğudur. 1989 yılına gelindiğinde ise, basının ilgisi tekrar başlangıç düzeyine düşmüş, deniz suyunun temizlenmesine yönelik çok ciddi sorunların ve tartışmalı uygulamaların varlığına rağmen konu «gösterişli» sunumlar ve dramatik gelişmeler sergileyemediği için bir anlamda kederine terk edilmiştir.

Şekil 1- Basında Haliç sorunu ile ilgili olarak çıkan haber, yorum ve makalelerin analizi.

Bu çerçevede basının Haliç konusunda gündem oluşturma işlevini, resmi kuruluşların sağladığı verilerden bağımsız olarak ve ke-sintisiz bir biçimde yerine getirdiğini söyleyebilmek genel anlamda oldukça güçtür. Diğer iç ve dış gelişmelerin görece ağırlığı ne olursa

olsun, oluşturulan onca plan ve proje uygulamaya yönelik somut bir gerçeklik kazanmışken, soruna ilişkin ilgi düzeyindeki düşüşün makul bir düzeyde sabitleşmek yerine başlangıç düzeyine geri dönmesi basının bu çok yönlü çevresel sorunu, üzerinde kararlılıkla durulmayı gerektiren bir gündem maddesi olarak görmek yerine koşullara dayalı bir olay olarak gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

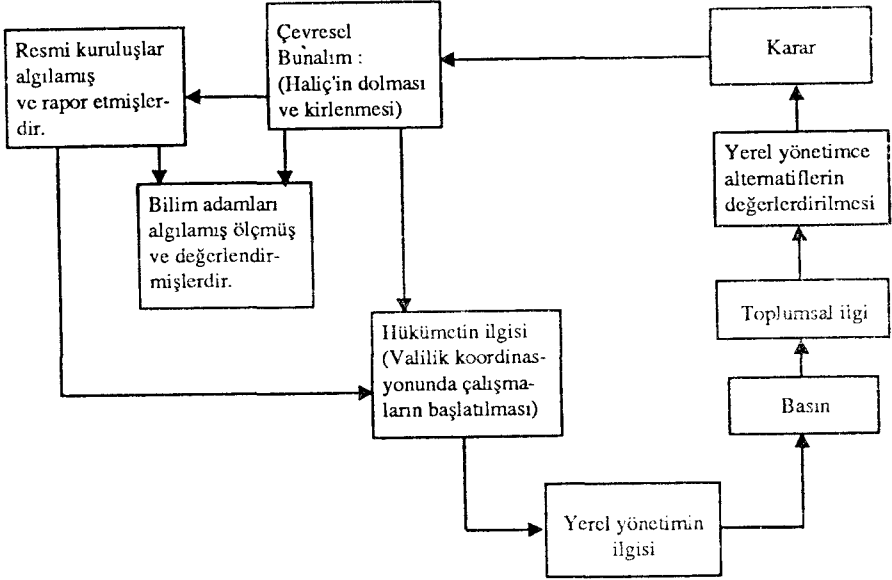
C. Haliç Sorununun Gelişim Sürecinde Ortaya Çıkan Kurumsal Yapı:

Haliç sorunuyla ilgili olarak ortaya çıkan gelişmelerin kurumsal yapısı şematik olarak Şekil 2'de gösterilmiştir. Buraya kadar yer alan alt bölümlerde ortaya koymaya çalıştığımız gelişmelerden de anlaşılacağı gibi Haliç sorununun gelişim sürecin anahtar rolü yerel yönetim oynamıştır. Resmi kamu kuruluşlarıyla, bilim çevrelerinin, özellikle de üniversitelerin destekleyici rolü de bir ölçüde etkili olmuştur. Hükümetin Valilik koordinasyonluğu altına yürütülmesini istediği etkinlikler ve bu doğrultuda alınan kararlar bu kurumlardan sağlanan raporlar, ölçümler ve değerlendirmelere dayandırılmıştır. Haliç sorununun 1984 yılında yerel yönetim tarafından bir sorun olarak ifade edilmesi ve giderek bir toplumsal gündem maddesi haline dönüştürülmesi sürecinde yine bu birikimlerden sınırlı da olsa yararlanılmıştır. Basının bu çerçeveye içindeki rolü, başlatıcılıktan çok «izleyicilik» düzeyinde kalmış, sorunun bir gündem maddesi haline getirilmesinde «aracılık» işlevinden öteye geçememiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, basın yayınladığı haber, makale ve incelemelerle toplumsal ilginin gelişimi üzerinde dolaylı da olsa etkide bulunma olanağını elde etmiştir.

Haliç soruyla ilgili olarak ortaya çıkan kurum içi ve kurumlararası ilişkilerin de gösterdiği gibi sorun, daha önceki bölümde ele aldığımız, karar alıcıların bir sorunu resmi gündemden toplumsal gündeme yaymak suretiyle bir politikayı sonuca ulaştırma biçimlerini açıklayan «harekete geçirici model» e uygunluk göstermektedir.

Nitekim Valilik ve Anakent Belediyesi sorumluluğunda başlatılan faaliyetlerle bunlara temel teşkil eden önceki araştırma ve uygulamalar resmi kuruluşların kendi aralarında yürüttükleri ilişkiler çerçevesi içinde gelişmiş, basın aracılığıyla topluma doğru genişleme ancak Belediyenin Haliç düzenleme Planı doğrultusunda gerçekleştirmeyi amaçladığı yıkımlara ve diğer faaliyetlere toplumsal rıza ve destek sağlama ihtiyacı duymasıyla birlikte önem kazanmıştır. Bu

doğrultuda planın uygulanmasında birinci derecede rol oynayan dönemin Anakent Belediye Başkanı, Haliç planının belediye meclisince kabul edilmesiyle birlikte kişisel beyanatlarında konuya sık sık yer vermiş, ona tarihsel, ulusal, evrensel ve giderek kutsal bir anlam yükleyerek ilgili kesimin ve halkın işbirliği ve desteğini elde etme yoluna gitmiştir. Ayrıca katıldığı resmi toplantılarda, konferanslarda ve törenlerde yürütülen faaliyetlerle ilgili idari ve teknik ayrıntılar üzerinde durmuş, bunları açıklamak yoluyla özellikle basının desteğini elde etmeye çalışmıştır. Öte yandan faaliyetleri birlikte yürüttüğü ilçe belediye başkanlarıyla arasında sıkı bir işbirliği oluşturmuş, özellikle yıkım çalışmalarına yönelik hukuksal sorunlarda kurum olarak bütünlük içinde hareket etmeyi başarabilmiştir.

Şekil 2- Haliç sorunuyla ilgili kurumsal ilişkilerin şematik modeli

Bu yolla konu, resmi gündemden toplumsal gündeme doğru genişlemiş, yürütülen faaliyetler «haklı» ve «yerinde» birer eylem olarak toplumsal kabul görmüştür. Nitekim Anakent Belediye Başkanlığınca Haliç düzenleme planının uygulamaya konulmasından kısa bir süre sonra SİAR'a hazırlatılan kamuoyu araştırmalarının ilkinde, İstanbulluların bu projeye %75 oranında «evet» dedikleri görülmüştür. Daha sonra yapılan ikinci bir kamuoyu araştırmasında bu oran %84'e, üçün-

cü araştırmada ise %96'ya ulaşmıştır (74). Konunun gelişimi çerçevesinde ilgili grubu oluşturan gazeteciler, anakent yönetimi ile kitle içindeki ilgili kesim arasında halka görevi görerek konunun kamuoyuna ulaştırılmasında işlev görmüşlerdir.

Söz konusu dönemden bu yana Haliç sorununa yönelik toplumsal ilgide gerek yıkım faaliyetlerinin oluşturduğu tepkiler, gerekse kent yönetimine ait diğer sorunların gündeme getirilmesi nedeniyle tedrici bir düşüş gözlenmiş ve nihayet konu, başlangıç dönemindeki ilgi düzeyine geri dönmüştür.

IV. GÖKOVA TARTIşMASI

Muğla iline bağlı Milas ilçesinin Kemerdere bucağı Türkevleri ve Ören köylerinde 210 megavatlık üç üniteli bir santral kurulmasının kararlaştırılması, Türk siyasi gündem literatürüne «Gökova Tartışması» olarak geçen geniş kapsamlı bir tartışmayı da başlatmış oldu. Santralin kurulacağı alanın zengin kömür rezervlerinin yanı sıra doğal güzellikler, ekolojik zenginlikler ve turizm potansiyeli açısından da büyük önem taşıyan Gökova körfezi kıyısında yer alması kararın açıklanmasından sonra yer seçimi konusunda çeşitli tepkileri de beraberinde getirerek tartışmanın bu noktada odaklaşmasına neden olmuştur. Başlangıçta ekolojik düzlemde tartışılan konu, tartışmaya farklı çıkar grupları dahil oldukça siyasi ve ekonomik boyutlar da kazanmıştır. 1934-1935 yılları arasında yaklaşık dokuz aylık bir dönem kapsayan tartışma boyunca konuyla ilgili haberler ile kamuoyunun ve basının konuyla ilgili kanaatları iki büyük ulusal gazetede (Cumhuriyet ve Hürriyet gazeteleri) toplam 212 haber, roportaj, inceleme ve makale biçiminde yer almıştır.

A. Gökova Tartışmasının Gelişim Süreci:

Santralin Gökova körfezi kıyısında, Tükevleri ve Ören köylerinin bulunduğu yerde yapılması, Ekonomik İşler Koordinasyon Kurulunun 14 Eylül 1933 tarih ve 412 sayılı kararıyla resmiyet kazanmış ve TEK yapım için Polonya Elektrim firmasıyla sözleşme tanzimi ve akdi hususlarının yerine getirilmesiyle görevlendirilmiştir. Bundan sonra çalışmalar hızla ilerlemiş bir yandan santralin kuruluş hazırlıkları yapılırken, bir yandan da kamulaştırma işlemlerine başlanmıştır.

(74) İstanbul Anakent Belediyesi, Basın-Yayın ve Halkla ilişkiler Müdürlüğü, Ağustos 1936 tarihli basın bülteni, s. 1.

Ancak Muğla Teknik Ziraat Müdürlüğünün 11 Kasım 1982 tarihli raporunda da belirtildiği üzere kamulaştırılacak arazinin bir bölümünün tarım arazisi olması nedeniyle köylüler başta muhtarları olmak üzere karara karşı çıkmışlar, santralin bölgedeki tarımı yok edeceğini ve kendilerinin de işsiz kalacaklarını öne sürerek santralin yerinin değiştirilmesini istemişlerdir. Bu isteklerini bir araya gelerek ilgili bakanlık ve kamu kuruluşlarına ileten köylüler, yöredeki tarım arazisinin korunması doğrultusunda harekete geçen Türkiye Ziraat Odaları Birliği ile birlikte konuya ilişkin ilk tepkiyi dile getiren kesim olmuştur.

Daha sonra bakanlıklar ile ilgili kamu kuruluşları arasında yaklaşık bir yıl süren yazışmalar yapılmış, ancak TEK'in yer seçimiyle ilgili kararında herhangi bir değişiklik meydana gelmemiştir. Bu dönemin en önemli özelliği, ilgili bakanlık ve kamu kuruluşlarının, yazışmalarda dayanak sağlamak üzere konunun kendilerini ilgilendiren yönleriyle ilgili olarak hazırlanmış oldukları raporlardır. Santralin belirtilen yerde kurulmasından yana olan ya da buna karşı çıkan bu raporlar arasında içerik bakımından en kapsamlı olanı Çevre Müsteşarlığı tarafından hazırlanan Nisan 1984 tarihli rapordur. Bilimsel ve teknik önlemlerin alınmaması halinde santralin çevreye verebileceği zararlı etkilerin tartışıldığı raporda, ayrıca, yağış, nem ve sis gibi atmosferik koşulların bacadan verilecek kükürt dioksit emisyonunu asit yağışa dönüştürebileceği hususuna dikkat çekilmesi, tartışmaların uzun vadeli sonuçlar üzerinde yoğunlaşmasında etkili olmuştur.

1984 Ekim ayına gelindiğinde bazı önemli gelişmeler ortaya çıkması ve bunların basın tarafından geniş ölçüde yansıtılması konunun toplumsal gündeme geçişinin göstergesi olmuştur. Ortaya çıkan önemli gelişmelerden biri, köylülerin tarımı yok edeceği gerekçesiyle santrale karşı eyleme dönük bir tavır geliştirmeleridir. Nitekim köylü kadınları görevlilerin köye görmelerini engellemek amacıyla nöbet tutmaya başlamışlardır (75). Buna paralel olarak, Bodrum Belediye Meclisince santralin Gökova körfezi kıyısında kurulmaması için imza kampanyası açılmış ve belediye başkan vekilinin başkanlığında bir komite oluşturulmuştur. Bütün Bodrum halkının davetli olduğu genişletilmiş komite toplantısına katılan Denizciler Derneği, Balıkçılar Derneği, Ziraat Odası, Ticaret Odası, seyahat acen-

(75) Cumhuriyet, 4.10.1984.

talari temsilcileri, civar köylerin muhtar ve ihtiyar meclisi üyeleri, Bodrum'da merkezi bulunan Anavatan Partisi, Sosyal Demokrasi Partisi, Doğru Yol Partisi ve Milliyetçi Demokrasi Partisinin ilçe başkanları açılan imza kampanyasında oluşacak dilekçeyi Cumhurbaşkanlığına ve Başbakanlığa sunmak üzere bir heyet oluşturmayı kararlaştırmışlar, Marmaris, Ula, Milas ve Muğla Belediyelerini başlattıkları mücadeleye davet etmişlerdir (76).

Bu gelişmeler olurken Muğla il Genel Meclisi santral yapımının durdurulması konusunda tavsiye kararı almıştır (77). Öte yandan, Ula, Marmaris, ve Buğla belediye başkanları beyanatlar vererek Gökova yöresinin doğal ve turistik değerlerinin yok olmasının önlenmesini istemişlerdir. Milas'da Belediye Meclisi termik santral için olağanüstü toplanarak santralin başka yerde kurulması doğrultusunda Cumhurbaşkanı, Başbakan, ilgili bakanlıklar ve TEK Genel Müdürlüğüne telgraf çekilmesi, ayrıca Muğla'nın diğer ilçe belediye başkanlarıyla ortak tavır alınması için girişimlerde bulunulmasına karar vermiştir (78). Diğer tarafta Sosyal Demokrasi Partisi, Halkçı Parti, Doğru Yol Partisi ve Milliyetçi Demokrasi Partisi santralin yörede kurulması kararını ve hükümetin bu konudaki ısrarını eleştirirken, Başbakan gerekli tüm teknik tedbirlerin alınması kaydıyla santralin Gökova körfezinde kurulması hususunda kararlı olduklarını yinelemiştir (79). Öte yandan, üç bin kişinin imzaladığı «santrala hayır» dilekçesi, Bodrum belediye başkan vekili ve turizm ve yat sektöründen birer temsilci tarafından Cumhurbaşkanı'na sunulmuştur (80).

Ekim ayı basının da tartışmaya yönelik katkısını geniş tuttuğu bir dönem olmuştur. Basında santralla ilgili değişmelere yönelik haberlerin sayısı bu dönemle birlikte büyük bir artış göstermiş, konuya ilişkin olarak kaleme alınmış makaleler ve çeşitli çevrelerin yayınladığı beyanatlarla birlikte bunların sayısı 44'e ulaşmıştır. Verilen beyanatlar çerçevesinde Turizm Bakanı ülke ekonomisinin «turistten çok enerjiye ihtiyacı olduğunu» savunmuş (81), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı santralin getireceği imkanlar dolayısıyla «Gökova-

(76) Cumhuriyet, 11.10.1984.

(77) Cumhuriyet, 12.10.1984.

(78) Cumhuriyet, 14.10.1984.

(79) Milliyet, 16.10.1984.

(80) Güneş, 17.10.1984.

(81) Hürriyet, 17.10.1984.

lıların aslında memnun olmaları gerektiğini» söylemiştir (82). Diğer yandan Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Başkanı yaptığı açıklamada kararın Anayasa ve Çevre yasasına aykırı olduğunu iddia ederek, çevre değerlerinin tahrip edilmemesini, aksi halde ortaya çıkacak zararların öngörülen ekonomik faydadan büyük olacağını savunmuştur (83).

Kasım ayında Tükevleri köyü yoğun bir siyasi trafiğe sahne olmuştur. Önceki ayın sonlarına doğru Milliyetçi Demokrasi Partisinin başlattığı yerinde yapılan incelemeler (84) devam etmiş, Enerji ve Tabii kaynaklar Bakanı (85), Halkçı Parti (86) ve Sosyal Demokrasi Partisi (87) bizzat köye giderek incelemelerde bulunmuşlardır. İktidar partisinden bir milletvekili santralin aleyhine tavır alırken (88), hükümet santralin yapılması konusundaki kararlılığını yinelemiştir (89). Öte yandan, Halkçı Parti (90) ve Milliyetçi Demokrasi Partisi tarafından santral hakkında meclis soruşturması istenmiştir (91). Verilen soruşturma önergelerinde santralin çevre kirliliğine yol açacağı belirtilmiş, hükümetin tüm bilimsel verilere sırt çevirmek ve basın ve kamuoyunun önerilerini dikkate almamak suretiyle Anayasa ve Çevre Yasasına aykırı düştüğü iddia edilmiştir. Söz konusu önergeler enerji açığının kapatılması için santral yapımının gerekli olduğu belirtilerek iktidar partisinden oylarıyla reddedilmiştir (92).

Aralık ayının en önemli gelişmesi, Gökova körfezinde santral inşaatının durdurulması amacıyla Tükevleri, Hüssamlar, Akçalar ve Çamlıca köyü muhtarlarının Başbakanlık aleyhine dava açmaları olmuştur. Dava gerekçesinde santral yapımının Anayasanın 56. maddesi, Turizmi Teşvik Yasasının 6/4 maddesi Çevre yasasının 1,2,3,10 ve 13 maddeleriyle beş yıllık kalkınma planlarının çeşitli bentlerine

(82) Hürriyet, 20.10.1984.

(83) Cumhuriyet, 29.10.1984.

(84) Hürriyet, 30.10.1984.

(85) Milliyet, 1.11.1984.

(86) Hürriyet, 12.11.1984.

(87) Cumhuriyet, 28.11.1984.

(88) Cumhuriyet, 13.11.1984.

(89) Milliyet, 15.11.1984.

(90) Cumhuriyet, 17.11.1984.

(91) Cumhuriyet, 19.11.1984.

(92) Milliyet, 22.11.1984.

aykırı olduğu belirtilmiş, yürütmenin durdurulması ve idari işlemlerin bütünüyle tali istenmiştir (93). Bu arada, Muğla'da örgütü bulunan, İktidar partisi dışındaki partilerden Halkçı Parti, Doğru Yol Partisi, Milliyetçi Demokrasi Partisi, Refah PaPartisi ve Sosyal Demokrasi Partisi termik santral konusunda güçbirliği kararı almışlar, ayrıca Cumhurbaşkanı'na bir telgraf çekmişlerdir (94).

Bütün bu gelişmelerin yanısıra belirtilmesi gereken önemli bir husus da, basının tartışmanın başından itibaren değişik görüş açılarıyla konunun genişleyip yaygınlaşmasında önemli işlevler görmüş olduğudur. Gökova tartışması, çevre sorunlarıyla ilgili bir tartışma olmanın yanısıra bazı çevrelere ekonomik çıkar sağlama stratejisinin bir parçası (95), devletin işlevselliğinin sorgulandığı bir siyasal sistem sorunu (96) ve hepsinden önemlisi, demokratik ilkelerin sınanacağı bir tartışma platformu olarak görülmüştür (97). Özellikle hükümetin işi inada bindirdiği görüşü, çoğunlukla benimsenen bir görüş olarak belirginlik kazanmıştır (98).

Tüm bu gelişmeler hükümetin santral konusundaki tutumunda bir yumuşamayı da beraberinde getirmiştir. Nitekim Ocak ayının sonlarına doğru Başbakan, beraberinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı ile Kültür ve Turizm Bakanı olduğu halde termik santralin yeri konusunda incelemelerde bulunmak üzere kamu kuruluşlarında görevli uzmanlar ve elli kişilik bir gazeteci heyeti ile bölgeye hareket etmiştir. Gezi sırasında gazeteci ve uzmanlar arasında bizzat Başbakanın yönettiği soru-cevap biçiminde gelişen bir tartışma yapılmıştır (99). Dönüşte ise Başbakan enerji ithalindeki açığın kapatılması gerekti-

(93) Cumhuriyet, 5.12.1984.

(94) Cumhuriyet, 6.12.1984.

(95) T. Erel, «Onbir Sıfırlı Tezgah», Milliyet, 17.1.1985; A. Öymen, «Yanıtsız», Milliyet, 18.11.1984; İ. Selçuk, «İkilem», Cumhuriyet, 19.1.1985.

(96) M. Soysal, «Gökova», Milliyet, 21.10.1984; M. Soysal, «Şirket ve Devlet», Milliyet, 13.11.1984.

(97) Ö. Öymen «Gökova Cinayeti», Milliyet, 17.10.1984; R. Erduran, «Büyük Temizlik», Güneş, 15.12.1984; H. Cemal, «Gökova Körfezi İçin Kavga», Cumhuriyet, 15.10.1984.

(98) H. Pulur, «Gökova'da Alabalık», Hürriyet, 24.11.1984; N. Zincirkıran, «İnatla Yapılan İşin Bedeli Büyük Ödenir», Günaydın, 12.12.1984; N. Araz, «Dikine Tıraş», Milliyet-Renk, 24.10.1984; R. Ertem, «Gökova-Karaova», Cumhuriyet, 19.10.1984.

(99) Güneş, 27.1.1985.

ğini belirterek santral konusundaki kararının değişmediğini açıklamıştır (100).

Şubat ayı Başbakanın bu yolda verdiği demece karşı ortaya çıkan tepkilere sahne olmuştur. Tükevleri köyü muhtarı son umutlarının Danıştay olduğunu belirtirken, Anavatan Partisi, Sosyal Demokrasi Partisi ve Doğru Yol Partisi ilçe başkanları kararın yeniden gözden geçirilmesini istemişlerdir (101). Bu arada bazı mesleki çevreler de yayınladıkları beyanatlarda tepkilerini dile getirmişlerdir. Örneğin, TBMM'ye bağlı kimya mühendisleri, odası santralle ilgili bazı teknik sorunların yanıtlanmasını isterken (102), Türkiye Jeoloji Kurultayınca termik santralin kurulacağı yerin deprem kuşağında olduğu ve iki aktif ray üzerinde yer üzerinde yer aldığı açıklanmış, santralin tehdit altında olduğu ileri sürülmüştür (103). Meteoroloji Mühendisleri Odası da santral bölgesindeki rüzgar hareketlerinin çok titiz bir biçimde ölçülmesi gerektiğini bildirmiştir (104). Bu arada basın, konuyu gündemde tutmak amacıyla dağınık olarak ortaya çıkan bu tepkileri birleştirmiş, çeşitli yorumlarının yer aldığı makalelerin yanısıra, tartışmanın başından beri ortaya çıkan gelişmelerin özetlendiği diziler de yayınlanmıştır (105). Öte yandan TRT, Başbakanın talimatı üzerine Gökova tartışmasına ilişkin olarak kamu kuruluşlarında görevli uzmanların, Türkiye çevre sorunları vakfı genel sekreterinin ve gazeteci yazarların ikişer dakikayla katıldığı bir program hazırlamıştır (106).

Mart ve Nisan ayları konuya olan ilginin yoğunluğunu kaybetmeye başladığı bir dönem olmuştur. Mart başında Gökova konusu, Halkçı Partiden bir milletvekili tarafından meclis gündemine getirilmeye çalışıldıysa da konu ayrı bir oturumda ele alınmamıştır (107). Öte yandan Cumhurbaşkanı, enerji açığını kapatmak için bu gibi sıkıntılara katlanmanın zorunlu olduğunu ileri sürerek, ihalenin tamamlanmasından ve çalışmalara başlamasından sonra geri dönüşün mümkün olamayacağını ifade etmiştir (108). Basında çıkan farklı türdeki haber ve yorumlar bir müddet daha devam etmesine rağmen

(100) Hürriyet, 29.1.1985.

(101) Cumhuriyet, 1.2.1985.

(102) Milliyet, 8.2.1985.

(103) Cumhuriyet, 22.2.1985.

(104) Cumhuriyet, 9.2.1985.

(105) Cumhuriyet, «Gökova Masalı», 30.1.1985 - 16.2.1985.

(106) Cumhuriyet, 6.2.1985.

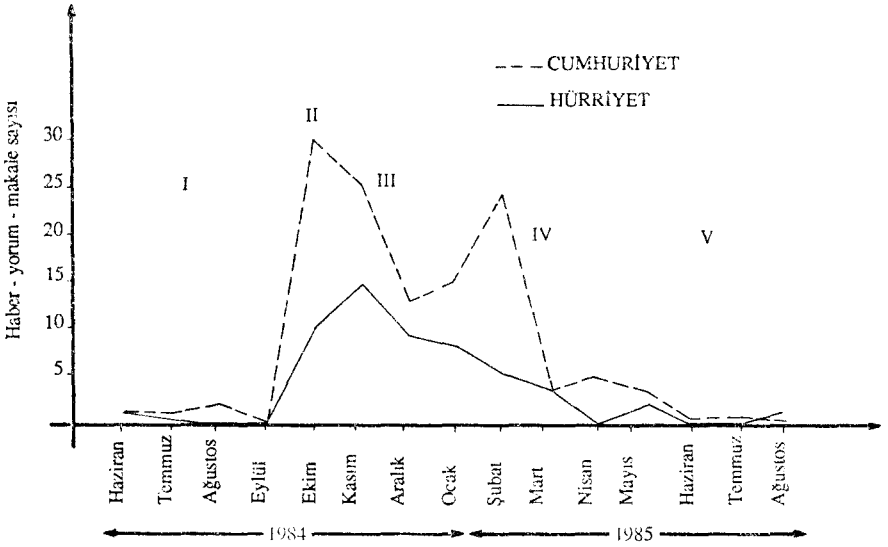
(107) Milliyet, 11.3.1985.

(108) Hürriyet, 2.5.1985.

Kemerköy santralının yapımına başlanmıştır; çalışmalar zaman zaman alevlenen tartışmalar eşliğinde bitiş aşamasına gelmiştir.

B. Gökova Tartışmasının Gelişiminde Basının Rolü:

Gökova tartışmasında basının oynadığı rolün kapsam ve niteliği, tartışmanın gelişim süreci ele alınırken belirlenmeye çalışıldı. Bu çerçevenin dışında konuya daha somut bir nitelik kazandırmak üzere Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerinin içerik analizine yönelik olarak elde edilen sonuçlar şekil 3'de gösterilmiştir.

Şekil 3- Basında Gökova tartışmasıyla ilgili olarak çıkan, haber, yorum ve makalelerin analizi

Her iki gazete açısından da, Haziran-Eylül dönemi, konunun basına yansıdığı fakat henüz gündem maddesi konumunu kazanmadığı bir dönem olmuştur. Daha sonra Cumhuriyet gazetesi itibarıyla ilginin, yöre halkının yerel yönetim ve baskı gruplarıyla birlikte eylemde bulunduğu Ekim ayıyla birlikte doruk noktasına ulaştığını görüyoruz. Hürriyet gazetesi açısından ise bu gelişme, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanının ve siyasal partilerin yöreye hareket ettikleri ve incelemelerde buldukları Kasım ayına karşılık gelmektedir. Nitekim söz konusu tarihlere gelinceye kadar tedrici bir gerilim çizgisi gösteren ilgi düzeyi, bu tarihlerde birbendire en yüksek noktaya ulaşmıştır. Kasım ayında verilen soruşturma önergelerinin meclis oturumunda redde-

dilmesine bağılı olarak Aralık ayından itibaren her iki gazetede de görece bir azalış kaydeden ilgi düzeyi, Hürriyet gazetesi itibariyle tedrici bir biçimde azalmaya devam etmiş ve Nisan ayından itibaren başlangıç düzeyine geri dönmüştür Cumhuriyet gazetesi açısından durum biraz daha farklıdır. Gazete yazarlarının, hükümetten ısrarı bırakıp kamuoyunun sesine kulak vermesini isteyen bir dizi yorum ve makalesiyle birlikte Aralık ayından Ocak ayına kadar görece bir artış ortaya çıkmış, Başbakanın santralin belirtilen yerde kurulacağına yönelik kararını yinelemesinden sonra oluşan tepkilerle bağlantılı olarak ve konuyu gündemde tutma çabası doğrultusunda yeniden başlangıçtaki artış düzeyinde bir yükseliş kaydedilmiştir. Hükümetin kararının kesin olarak ortaya konduğu Mart ayıyla birlikte ise gazetenin ilgi düzeyinde tedrici bir azalış olmuş ve nihayet Haziran ayıyla birlikte başlangıç düzeyine geri dönmüştür.

Basın Gökova tartışmasıyla ilgili olarak toplumsal ilginin harekete geçirilmesinde ve bunun sürdürülmesinde temel bir rol oynamıştır. Nitekim yerel örgütler ve haskı grupları tarafından dile getirilen tepkileri anında işleyip yansıtmanın yanı sıra, geliştirdiği ek uyarıcı olaylar ve bunlara ilişkin yorumlarla da basın, toplumsal ilginin harekete geçirilmesinde önemli işlevler görmüştür. Geliştirilen tavır hükümetten kararını değiştirmesini isteme yönünde gelişmiştir. Bu doğrultuda konu yerel düzeyde ortaya çıkan bir çevresel bunalım olarak görülmenin yanı sıra, planlama hedefleri çerçevesinde belirginleşen ekonomik tercihlere ve siyasal kültürün işleyiş kanallarına kadar uzanan daha geniş bir perspektif içine yerleştirilmiştir. Böylece toplumsal gündemde çevre sorunları imajını pekiştirme yolunda önemli bir adım atılmıştır.

Basında Gökova tartışmasıyla ilgili olarak çıkan haber inceleme, makale vb.nin analizinden elde edilen grafik, konuyla ilgili toplumsal ilginin genel yapısı yönünden de bazı özellikler ortaya koymaktadır. Örneğin Gökova tartışması Tablo l'de görüldüğü gibi Downs'ın « sorun-dikkat döngüsü» ne (issue-attention cycle) büyük ölçüde benzerlik göstermektedir (109).

Hürriyet gazetesi itibarıyla ortaya çıkan gelişmeler bütün aşamalara uygundur. Cumhuriyet gazetesinde ise tek önemli farklılık dördüncü aşamada ilgi düzeyi eğrisinde ortaya çıkan ikinci bir yük-

(109) A. Downs, «Up and Down with Ecology: The Issue-Attention Cycle», **Public Opinion Quarterly** 28, (1972), s. 38-50.

seliştir. Ancak bu daha çok, sorunun gündemde kalmasını sağlamak amacıyla, gazetenin konuyla ilgili politikasına bağlı olarak gelişen bir durumdur. Cumhuriyet gazetesi itibarıyla ortaya çıkan sonuç, diğer aşamalar açısından modele uygunluk göstermektedir.

TABLO I
Downs'ın sorun-ilgi modeli ve Gökova tartışması

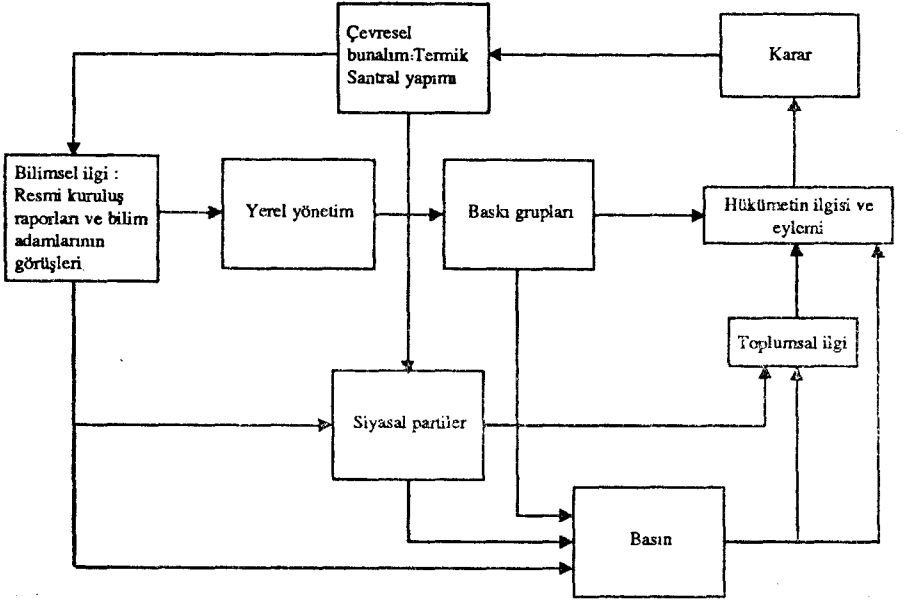
I- Bir toplumsal sorunun çoğunlukla ciddi bir biçimde var olduğu, fakat toplum tarafından farkedilmediği sorun öncesi aşama.	I- Kendinden sonra gelecek aşamalardan muhtemelen çok daha gerçek olmasına rağmen Kemerköy termik santralının neden olacağı olası çevresel tahribat henüz algılanmamıştır.
II- Çoğunlukla bir dizi dramatik olayla başlatılan telaş uyandırıcı alama ve aşırı hareketlilik.	II- Bodrum Belediyesinin, baskı gruplarının ve yörede örgütü bulunan siyasal partilerin etkinliklerinin basında yer almasıyla birlikte toplumun diğer ilgili kesimlerince telaşa yol açıcı algılama. Endişe hali ve sürecin taşıdığı anlam ve arzettiği tehlikelere yönelik tahminler.
III- Bir anlam ifade etmeye başlayan sürecin mal olacağı bedelin değerlendirilmesi. Bu aşamada ortaya çıkan bedel ve yapılması gereken fedakarlıklar ile ilgili daha gerçekçi bir değerlendirme yapılır.	III- Halkçı Parti ve Milliyetçi Demokrasi Partisi tarafından verilen soruşturma önergelerinin iktidar partisi tarafından reddedilişine ilişkin gerekçelerde yapılacak olan santralın ülkenin enerji açığının kapatılmasında ve ekonominin geliştirilmesinde göreceği işlevin vurgulanması.
IV- Sorunları ele alırken ortaya çıkan güçlüklerin gittikçe daha çok farkına varılmasıyla birlikte yoğun toplumsal ilgide ortaya çıkan tedrici düşüş.	IV- Santrala karşı olan milletvekillerinin baskı gruplarının ve gazete yayınlarının itirazlarını içeren yazı ve beyanatlarda ortaya çıkan tedrici düşüş.
V- Sorunun daha az bir ilginin belirsizliği ve gelip geçici ilgi tekrarlanmalarına doğru kaydığı sorun sonrası aşama. Bu aşamada sorunun ilginin yoğun olduğu dönemde çıkan yeni kurumlar, programlar ve politikalar nedeniyle sorun öncesi dönemden daha fazla ilgi görür.	V- Sorun sonrası aşama: ilgi ve muhalefet sönmüştür, ancak konuyla ilgili olarak ortaya çıkan bilinç ayakta ve az da olsa düzenli bir ilgiyi üzerine çekmeye devam eder.

C. Gökova Tartışması ile ilgili olarak ortaya çıkan kurumsal yapı:

Gökova tartışması ile ilgili kurumsal ilişkilerin şematik modeli, Şekil 4'de gösterilmiştir. Modelde siyasi partilerle güçlü bir kamuoyu oluşturucusu olan basının merkezi rolü belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Toplumsal ilginin bütünleşmesine ilişkin ilk çabalar yerel yönetimle baskı gruplarının katkıları ile sağlanmış, konunun siyasal gündeme girmesinde de siyasal partiler birinci derecede rol oynamışlardır. Toplumsal ilginin yaygınlaştırılması ise basının aktif ilgisi ile mümkün olmuştur. Bu arada bilimsel çevreler daha çok dolaylı etkilerde bulunmuşlar, resmi kuruluş raporları ile bilim adamlarının görüşleri, daha çok basında yer aldıkları biçimle, konuya ilişkin tartışmalarda zaman zaman ele alınmışlardır. Oluşturulmaya çalışan bu model çerçevesinde, Gökova tartışmasının gündem oluşturmaya yönelik olarak daha önce ele aldığımız «dıştan başlatıcı model» e uygunluk gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Nitekim sorun, yörede yaşayan köylüler, yerel yönetim, yerel nitelikli baskı grupları, yörede örgütü bulunan siyasal partiler ve basının etkinlikleriyle oluşturulan toplumsal gündemden hükümet tarafından görüşüldüğü resmi gündeme doğru bir genişleme göstermiştir.

Soruna yönelik tepkiyi ilk kez dile getiren kesim «özdeşleşme grubu» olarak tanımlayabileceğimiz yörede yaşayan köylüler olmuştur. Bu grup sorunu çok genel anlamda, geçim kaynaklarının kaybına yönelik bir durum olarak ifade etmiş, hükümetin kararını değiştirmesi yolunda yetkililerle görüşme yoluna başvurmuştur. Sorunun özdeşleşme grubunun üyeleri dışına çıkararak genişlemesi sırasında tartışmanın kapsamına giren ilk kesim yerel yönetim ile yerel nitelikli baskı gruplarını ve yörede örgütü bulunan siyasi partileri içeren «ilgi grupları» olmuştur. İlgili gruplarının tartışmaya katılması, dikkatleri soruna çekme ve sorun hakkında toplumsal bilgiyi arttırma açısından yararlı olmuş, yöreye ait doğal ve turistik değerlere sahip çıkılmasını vurgulayan bir içerik farklılaşması önplana geçmiştir. Bu arada sorunun siyasal partilerin merkez yönetimlerine doğru genişlemesi ve meclise götürülmesi sorunu toplumsal gündemden siyasal gündeme taşımış, ona demokratik ilkelerin, siyasal sistemin işleyiş mekanizmalarının ve enerji politikalarının beraberce tartışıldığı siyasal, hukuksal, ekonomik ve teknolojik boyutlar kazandırmıştır. İlgili grubu çerçevesinde ele alabileceğimiz bilim adamları ise gerek bireysel olarak gerekse kurumlar bünyesinde aydınlatıcı görüşler ileri sürmüşlerse de devlet tarafından projenin tüm aşamalarıyla bağlan-

tısı olan ayrıntılı bir bilimsel değerlendirme ortaya konmadığı için bu görüşler keyfi olarak değerlendirilmişler, zaman zaman birbirleriyle zıt düşen görüşlere kaynaklık edebilmişlerdir. Bu nedenle bilimsel çevrelerin tartışmadaki ağırlıkları görece bir nitelik taşımıştır.

Şekil 4- Gökova Sorunuyla ilgili kurumsal gelişmelerin şematik modeli.

Gökova tartışmasında uygulanan genişleme stratejileri ilgi gruplarının desteğini elde etmeye çalışmanın yanısıra, özellikle basın yoluyla yaygın bir kitlenin ilgisini çekme yönünde gelişmiştir. Basını konuyla aktif olarak ilgilenmeye yönelten şey, ilgi gruplarının uyguladığı stratejilerin (İmza toplama kampanyası, tavsiye kararları alma, soruşturma önerileri verme vb.) yanısıra sorunun kendinde taşıdığı bazı özelliklerdir. Kurulması planlanan santralin Gökova körfezi gibi birçok doğal güzelliklere, ekolojik zenginliklere ve büyük bir turizm potansiyeline sahip olan bir yörede kurulacak olması konuyu ele almada başlı başına etkili olmuştur.

Genişleme aşamasının vazgeçilmez bir unsuru olan meşruluk iddiasında bulunma ise, sorunun bir gündem maddesi olarak kabul görmesinde önemli bir gelişme olarak işlev görmüştür. Çevrenin korunması, gelecek kuşaklara temiz bırakılması, çevreye karşı sorumluluk duygusu içinde hareket edilmesi, çevre karşısındaki duyarlılığa saygı gösterilmesi, enerji açığının doğanın yok edilmesi pahasına kapatma yoluna gidilmemesi, ülkenin kıt kaynaklarının israf edilmemesi, siyasal sisteme alternatif çözümler bulma yönünde işlerlik kazandırılması, bir toplumun kendi doğal güzellikleri ile, kendi sağlığıyla, kendi çevresiyle ilgilenmesi ve bu doğrultuda başlatılmış ortak mücadelenin sesine hükümetin kulak vermesi gereği basının sürekli işlediği temalar olmuştur.

Gökova sorununun resmi gündeme girmesini sağlama yolundaki gayretler, daha önce belirttiğimiz gibi, siyasal partilerden gelmiş, basın da bunu desteklemiştir. Siyasal partiler verdikleri soruşturma önermeleri ile bu hedefi gerçekleştirmeye çalışmışlarsa da başarılı olamamışlar, soruna yönelik kendi doğrultularında bir karar çıkartamamışlardır. Ancak Gökova tartışması çevre sorunlarına karşı duyarlılığın ilk kez kapsamlı ve bilinçli bir kamuoyu tepkisi şeklinde biçimlendiği bir tartışma olarak kendinden sonra gelen benzeri tartışmalar için bir örnek oluşturmuştur.

V- SONUÇ

Gündem oluşturma süreci çerçevesinde ele aldığımız iki çevresel örnek, Haliç sorunu ve Gökova tartışması gelişim süreçleri içinde bazı ilginç özellikler sergilemişlerdir. İlk olarak belirtilebilecek husus, gerek Haliç sorununun, gerekse Gökova tartışmasının toplumsal gündeme, ilgiyi anında üzerlerine çekebilecek dramatik çevresel olaylar aracılığıyla değil, daha çok kendileri dışında ortaya çıkan birtakım gelişmeler yoluyla geldiğidir. Haliç yılların ihmali ile gündem güne tüketirken, ilgiyi üzerine çekmede gerekli ani bir atılımı biçimlendirebilecek türde bir bunalım yoğunluğu sergileyememiş ve bir anlamda kaderine terk edilmiştir. Dolma ve kirlenmenin neden olduğu tedrici tahribata dayalı sorun, ortaya çıkan çok ciddi sonuçlara rağmen, yasama sürecine dayalı bir cevap oluşturacak ölçüde kapsamlı bir bunalım olarak algılanmamıştır. Konunun yıllar sonra gündeme getirilmesinin nedeni, bir bakıma, çevresel kirlilik sorunlarının en uç noktaya ulaşmış olması ise de, asıl neden daha çok, yerel yönetim

tarafından kent bütünlüğüyle ilişkili olarak gerçekleştirilmesi planlanan büyük ölçekli yatırımlara gösterişli bir örnek oluşturmak amacıyla yöneliktir. Nitekim bu amaçla başlatılan yıkımlar beraberinde getirdiği birtakım hukuki sorunlarla birlikte dikkatleri sorunun üzerine çekmiş, yönetimin destek görmesinde etkili olmuştur.

Gökova tartışması çerçevesinde ise, toplumu harekete geçirecek dikkat çekici herhangi bir olay sözkonusu değildir. Santral henüz kurulmadığı için tartışma, alınan kararın muhtemel sonuçları üzerinde yoğunlaşmıştır. Tartışma sırasında santralin yol açabileceği çevresel sorunlara ilişkin olarak belirginleşen görüşler, bölgede evvelce kurulmuş santrallerin, ortaya çıkardığı sonuçlarla paralellikler kurma yoluyla ortaya atılmış görüşlerdir. Bu nedenle Gökova tartışması spekülatif bir özellik taşımaktadır; ortaya çıkan hareketli tartışma ortamı, ilgi çekici olayların bir sonucu olarak değil, tamamıyla ileri sürülen görüşlerin işaret ettiği olasılıklara dayalı olarak gelişen bir durumdur.

Ele alınması gereken diğer bir husus da Haliç ve Gökova sorununa ilişkin olarak ortaya çıkan kurumsal ilişkiler bütünü taşıdığı özelliklerle ilgilidir. Haliç'in dramatik olaylar sergileyemediği uzun süreli dönem boyunca soruna yönelik kurumsal ilişkiler resmi kuruluşların bünyelerinde oluşturdukları araştırma birimlerince hazırlanan raporlara dayalı olarak birbirleriyle yürüttükleri ilişkilerle sınırlı kalmıştır. Yine, sorunun topluma doğru genişleyememesi, üniversitelerce oluşturulan görüşlerin toplum tarafından tanınıp anlaşılmasını engellemiş ve bu kurumların ağırlıklarını yalnızca kurumlararası bir alanla sınırlamıştır. Bilim çevrelerinin etkisi Gökova tartışmasında daha da sınırlı kalmış, idari kararlarla bütünleşen az sayıdaki bilimsel rapor, hükümetin tartışmanın büyümesini denetim altına alma çabası doğrultusunda ayrıntılarıyla ele alınıp tartışılmamış; bütüncül bir perspektif oluşturulamamıştır.

Kurumsal yapıyla ilgili olarak söylenebilecek bir diğer husus da, yerel yönetimin gördüğü işlevlerle ilgilidir. Etki alanları itibarıyla sınırlı bir alanı kapsayan bu iki örnek açısından yerel yönetim, sorunları toplumsal gündeme getirmede biraz farklı bir rol oynamıştır. Haliç sorununda toplumsal gündeme adım atma işlevini, kendinden önceki birikimlere dayanarak tek başına gerçekleştiren yerel yönetim, Gökova tartışmasında bunu baskı grupları ve siyasal partilerle paylaşmıştır. Nitekim yerel yönetim Haliç sorununda uygulamaya yönelik faaliyetleri yürütmekten sorumlu tek kurum statüsüne erişir-

ken, Gökova tartışmasında sorunu dile getiren kesimlerden yalnızca biri olarak işlev görmüştür. Diğer kesimleri oluşturan yörede yaşayan köylüler, yerel nitelikli baskı grupları ve yörede örgütü bulunan siyasal partiler de sorunun toplumsal gündeme gelmesinde önemli roller üstlenmişlerdir.

Gökova sorunu, siyasal parti merkezlerine doğru genişledikçe siyasal gündeme geçiş olanağını elde etmiş; somut bir kararı harekete geçireme de, kendinden sonra ortaya çıkabilecek benzeri durumlar açısından hükümet çevrelerince gözönüne alınması gereken bir örnek oluşturmuştur. Siyasal partilerin işlevi konuyu meclis gündemine götürmekten ibaret kalmamış, parti liderlerinin bizzat yöreye yaptıkları inceleme gezileri yöre halkıyla yakınlaşma, halkın sorunlarını tanıma ve bu sorunlara ortak olma hususunda demokrasinin olumlu örneklerinden birini oluşturmuştur.

Belirtilmesi gereken diğer bir husus da, toplumsal sorunlarla ilgili olarak basın giderek artan rolü ile ilgilidir. Basın Haliç sorununa ilişkin olarak 1953-1984 yılları arasında konuyla ilgili gelişmelerin basit bir izleyicisi olarak işlev görürken, 1984 yılıyla birlikte yıkım faaliyetleriyle ortaya çıkan tartışmalarla ilgili olarak yayınladığı makalelerle kanaatları biçimlendirmede nispeten ağırlık taşıyan bir rol üstlenmiştir.

Gökova tartışmasında ise basın, Haliç sorununa göre çok daha etkin bir rol oynamıştır. Nitekim yerel yönetim, baskı grupları, siyasal partiler, bilim adamları ve vatandaşlar tarafından dile getirilen tepkileri anında işleyip yansıtmanın yanı sıra, öne sürdüğü kanaatlarla da basın, kamuoyu oluşturmada önemli işlevler görmüştür. Basında yer alan kanaatlar bir ölçüde sözkonusu sorunla sınırlı kalmış ve hükümetten kararını değiştirmesini isteme yönünde bir gelişim göstermiştir. Ancak yine de, toplumsal gündemde çevre sorunları imajını belirginleştirme yolunda önemli bir adım atılmıştır. Çevre sorunları gibi nispeten spesifik bir konunun basın tarafından etkin bir biçimde ele alınması, aynı zamanda bu kurumda toplumsal sorunlar açısından artan bir duyarlılığın, siyasal kararlara yönelik toplumsal eleştiriyi harekete geçirme açısından da bir demokratikleşme eğiliminin belirginlik kazanmasının göstergesi sayılabilir.

Araştırmada ele alınan Haliç sorunu ve Gökova tartışması açısından söylenebilecek son bir husus da, çevre tahribatı sorunlarına ilişkin yapıların tek bir basit modelle yeterince açıklanamadığıdır. Nitekim Haliç sorunuyla ilgili gündem oluşturma süreci resmi gün-

demden toplumsal gündeme doğru genişleyen «harekete geçirici model»e uygunluk gösterirken, Gökova sorunu, daha «katılımcı» bir temele dayalı olarak sorunların toplumsal gruplarda başlatılıp daha sonra resmi gündeme geçtiği «dıştan başlatıcı model»e uygunluk göstermektedir. Bunun gibi, daha genel çevresel sorunların da tek bir model tarafından yeterince açıklanma olasılığı oldukça düşüktür.

Eğer ele aldığımız örneklerin tipik olduğu kabul edilirse, çevresel sorunların yapısal karmaşıklığının zamanla artmakta olduğu kanısına varılabilir. Nitekim, Haliç konusunda rol oynayan kurumlar resmi kuruluşları, bilimsel çevreleri, yerel yönetimi ve basını kapsarken, Gökova konusunda bu kurumlara baskı grupları ve siyasal partiler de dahil olmuştur. Yine süreç içinde ortaya çıkan bir diğer eğilime göre, sorunların yapısal karmaşıklığının giderek artmasına rağmen bunları araştırmada ve tanımlamada bilimsel çevrelerin ağırlıkları aynı oranda hissedilmemektedir. Bu durum çevre bilincinin aktif siyasal eyleme dönük bir biçim almasını istemeyen ve bu nedenle, bilimsel bilgili birikiminin artmasını ve etkinleştirilerek yaygınlaştırılmasını engellemeye çalışan bazı politikacı ve teknokratlar tarafından ortaya çıkarılan bir durum olabilir. Ancak gerçek neden ne olursa olsun, ileriye dönük kalıcı bir çevre politikası oluşturulmak isteniyorsa, alınan kararlarda bilimsel verilerin ağırlığı muhakkak arttırılmalıdır.

Türkiye'de çevre sorunlarıyla ilgili toplumsal ve siyasal düzeyde gelişen ilginin yükseliş ve düşüşü henüz anlaşılabilmiş değildir. Oluşturulan ekonomik gelişme modellerine, varolan bütçe yetersizliklerine ve benzeri durumlara bağlanabilecek bazı iç sınırlılıklar ya da bunlara eşlik eden dış ekonomik koşulların etkisiyle, çevresel konularda alınan kararların ve uygulamaya yönelik faaliyetlerin genel özelliklerinin tanımlanması kolayca gerçekleştirilememektedir. Ancak ülkemizde toplumsal ilgi merkezine yeni yeni girmeye başlayan çevre sorunlarının yapısına ilişkin bir anlayış geliştirmek isteniyorsa, bu sorunların özelliklerine ve gelişim süreçlerine ilişkin araştırmalar başlatılmalıdır. Böyle bir temel oluşturuluncaya kadar çevre sorunları konusunda yerel yönetimin, siyasal partilerin ve bir kamuoyu oluşturucusu olarak basının süreç içinde ortaya çıkan birincil rolü ile resmi kuruluşların ve bilimsel çevrelerin ikincil rolünün yalnızca bu örneklerle mi özgülü olduğu yoksa daha genel bir gerçekliğe mi sahip olduğu tartışmaya açık bir görünüm sergilemektedir.

KAYNAKLAR :

- Alemdar K., İ. Erdoğan, **Toplum ve İletişim**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.
- Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)**, Yayın no: DPT: 2174 Haziran 1989.
- Anderson, J.E., **Public Policy Making**, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1977.
- Araz, N., «Dikine Traş», Milliyet-Renk, 24.10.1984.
- . «Güzel Haliç», Milliyet-Renk, 29.03.1985.
- Arpad, B., «Fener Evleri Tartışması», Cumhuriyet, 9.4.1985.
- Artüz, M. İ., K. Korkmaz, «Haliç'in Temizlenmesinde Su Hareketlerinin Rolü», **Boğaziçi Üniversitesi, Haliç Sorunları ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğleri**, İstanbul, 11-13 Şubat 1975, s. 75-96.
- Bachrach, P., M. S. Baratz, «Two Faces of Power», **American Political Science Review** 56, (1962), s. 947-952.
- Becker L., M. McCombs, J. McLeod, «The Development of Political Cognitions», S. Chaffee (der.), **Political Communication: Issues and Strategies for Research**, Sage Publications, Beverly Hills, Calif., 1975.
- Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)**, Yayın no: DPT 1974 Temmuz 1984.
- Blumler J.G., M. Gurevitch, «The Political Effects of Mass Communication» M. Gurevitch, T. Bennett, J. Curran, J. Woollacott (der.), **Culture, Society and the Media**, Methuen, London, 1984.
- Boğaziçi Üniversitesi, «**Haliç Master Plan ve Uygulama Kesin Raporu**», İstanbul, Mayıs 1977.
- Boğaziçi Üniversitesi, «**Haliç Master Planı ve Uygulama Programı-Ekler**», İstanbul, 1977.
- Boğaziçi Üniversitesi, «**Haliç Sorunları ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğleri**», İstanbul, 11-13 Şubat 1976.

- Bowman J. S., T. Fuchs, «Enviromental Coverage in the Mass Media: A Longitudinal Study», **International Journal of Environmental Studies** 18, (1981), s. 11-21.
- Brookes, S. K. ve diğ erleri, «The Growth of the Environment as a Political Issue in Britain», **British Journal of Political Science** 6, (1976), s. 245-255.
- Caldwell, L. K., «International Environmental Politics: America's Response to Global Imperatives», N. J. Vig, M. E. Kraft (der.), **Enviromental Policy in the 1990's**, CQ Press, Washington D. C., 1990.
- Cem İ., «Haliç, Çeşmeler ve Bir Umut», Güneş, 2.1.1985.
- Cemal, H., «Gökova Körfezi İçin Kavga», Cumhuriyet, 15.10.1984.
- Cobb R., J. K. Ross, M.H. Ross, «Agenda Building as a Comparative Political Process», **American Political Science Review** 76, (1976), s. 126-138.
- Commoner, B., **Making Pecace with the Planet**, Pantheon Books, New York, 1990.
- Downs, A. «Up and Down with Ecology: The Issue-Attention Cycle», **Public Opinion Quarterly** 28, (1972), s. 38-50.
- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)**, Yayın no: DPT: 1664, Ankara, Nisan 1979.
- Duru. O., «Yaldızları Dökülmüş Boynuz», Milliyet, 4.10.1984.
- Dworkin, J. M., K. D. Pijawka, «Public for Air Quality: Explaining Change in Toronto, Canada 1967-1978», **International Journal of Environmental Studies** 20, (1982), s. 17-26.
- Edwards III, G. C., I. Sharkansky, **The Policy Predicement**, W.H. Freeman and Company, San Francisco, 1978.
- Eray U., «Haliç'te Zaman ve Kaynaklar Nasıl Kullanılıyor?» Cumhuriyet, 14.5.1985.
- Erduran, R., «Büyük Temizlik», Güneş, 15.12.1984.
- . «Cildimizin Altı», Güneş, 6.2.1985.
- Erel, T., «Düzün Suyu mu Çıktı?», Milliyet, 6.10.1984.
- . «Onbir sıfırlı Tezgah», Milliyet, 17.1.1985.

Ertem R., «Gökova-Karaova», Cumhuriyet, 19.10.1984.

Hennesy, B., **Public Opinion**, Brooks/Cole Publishing Company, Monterey, Calif., 1985.

İstanbul Anakent Belediyesi, Basın-Yayın ve Halkla ilişkiler Müdürlüğü, Ağustos 1986 Tarihli Basın Bülteni.

İstanbul Teknik Üniversitesi, **Haliç Sempozyumu Tebliğleri**, İstanbul, 10-11 Aralık 1975.

İstanbul Valiliği, 13.1.1985 tarihli Brifing Raporu.

Kraft, M. E., N. J. Vig. «Enviromental Policy from the Seventies to the Nineties, Continuity and Change», N. J. Vig, M. E., Kraft (der.), **Environmental Policy in the 1990's**, CQ Press, Washington D. C., 1990.

Kurama H., «Haliç için Yapılmış Çalışmalar ve Düzenlenen Belgelerden Örnekler», **İ.T.Ü. Haliç Sempozyumu Tebliğleri**, 10-11 Aralık 1975.

McCombs M. E., D. L. Shaw, «The Agenda Setting Function of Mass Media», **Public Opinion Quarterly** 36, (1972), s. 176-187.

McCormick, J., **Reclaiming Paradise: The Global Environmental Movement**, Indiana University Press, Indianapolis, 1989.

Mitchell, R.C., «Public Opinion and the Green Lobby: Poised for the 1990's?» N.J. Vig, M. E. Kraft (der.), **Enviromental Policy in the 1990's**, CQ Press, Washington D. C., 1990.

Öymen, A., «Yanıtsız», Milliyet, 18.11.1984.

Öymen, Ö., «Gökova Cinayeti», Milliyet, 17.10.1984.

Özyörük, M., «İstanbul, Haliç ve Bedrettin Dalan», Tercüman 19.8.1985.

Parlour, J. W., S. Schatzow, «The Mass Media and Public Concern for Environmental Problems in Canada» **International Journal of Environmental Studies** 3 (1978), s. 9-17.

Preston-Whyte, R. A. «A Case Study of Public and Press Reaction to an Environmental Decision», **International Journal of Environmental Studies** 30, (1987), s. 23-28.

Pulur, H., «Gökova'da Alabalık», Hürriyet, 24.11.1984.

—————. «Haliç Temizlensin Ama...», Hürriyet, 27.6.1985.

- Roshco, B., **Newsmaking**, University of Chicago Press, Chicago, 1975.
- Sandbach, F., **Environment, Ideology and Policy**, Basil Blackwell, Oxford, 1980.
- Selçuk, İ., «İkilem», Cumhuriyet, 19.1.1985.
- Solesbury, W., «The Environmental Agenda», **Public Administration** 54, (Kış 1976), s. 379-397.
- Sosyal M., «Gökova», Milliyet, 21.10.1984.
- . «Şirket ve Devlet», Milliyet, 13.11.1984.
- Tezcan S., «Haliç'in Sorunları Nelerdir?», **Boğaziçi Üniversitesi, Haliç Sorunları ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğleri**, İstanbul, 11-13 Şubat 1976.
- Türkiye'nin Çevre Politikası Nedir, Ne Olmalıdır?** Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Önder Matbaası, Ankara, 1987.
- Utkan M. N., «Haliç'in Dolması ve Kirlenmesinin Oseonografik Açıdan incelenmesi», **Boğaziçi Üniversitesi, Haliç Sorunları ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğleri**, İstanbul, 11-13 Şubat 1975, s. 303-312.
- Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)**, Yayın no: DPT: 1272.
- Vig. N. J. M. E. Kraft, (der.), **Environmental Policy in the 1990's**, CO Press, Washington D.C., 1990.
- Yavuz, F., R. Keleş, **Çevre Sorunları**, A.Ü. S.B.F. ve Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara, 1983.
- Zincirkıran N., «Haliç'te Ne Oluyor?» Günaydın, 27.12.1984.
- . «İnatla Yapılan İşin Bedeli Büyük Ödenir.», Günaydın, 12.12.1984.